

تجزیه و تحلیل عملیات طریق القدس

سرهنگ ستاد حاتم سیفی^۱

سرهنگ ستاد محمدرضا محمدی تودشکی^۲

چکیده

جنگ عراق علیه ایران از جمله حوادث تاریخی است که در سطوح گوناگون ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیراتی شگرف به‌جای گذاشته است از جمله تحولاتی که می‌توان به آن اشاره کرد، کسب تجاربی در عرصه‌های دفاعی و نظامی است. جمهوری اسلامی ایران تنها دو ماه پس از پیروزی در عملیات ثامن‌الائمه (ع) عملیات طریق‌القدس را در سال دوم جنگ (آذرماه سال ۱۳۶۰) با سرعت و بر پایه تحولات جدید و شور و هیجان ایجادشده در کشور، به‌عنوان بزرگ‌ترین عملیات خود در مقیاس گسترده، طرح‌ریزی کرد. عملیات طریق‌القدس اولین عملیات مشترک میان ارتش و سپاه در طول جنگ تحمیلی که در چارچوب استراتژی نظامی دفاعی ایران طراحی، تصویب و اجرا شد که از جایگاه ویژه‌ای نزد نظامیان برخوردار است. تهیه‌کنندگان این مقاله، به روش توصیفی-تاریخی به تجزیه‌وتحلیل، اهداف، دستاوردها، مراحل طراحی، اجرا و جایگاه عملیات طریق‌القدس در استراتژی جنگ و نیز چگونگی اجرای عملیات آن پرداخته‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق موارد مندرج در اسناد و مدارک معتبر و علمی در ارتباط با موضوع تحقیق می‌باشد. آگاهی از چگونگی عملکرد چنین نبردی می‌تواند برای مجموعه‌های آکادمیک نظامی و غیرنظامی مؤثر واقع گردد. بهره‌گیری از نتایج و درس‌های نبردها می‌تواند، مورداستفاده جنگ‌ها و بحران‌های آینده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: عملیات طریق‌القدس، استراتژی جنگ، کرخه، بستان

---

۱. هیئت علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا.

۲. هیئت علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا.

مقدمه:

جنگ ایران و عراق حادثه تعیین‌کننده و سرنوشت‌سازی بود که در بستر مجموعه‌ای از عوامل مختلف و زمینه‌های متفاوت شکل گرفت. متعاقب هجوم سراسری ارتش عراق در ۱۳۵۹/۶/۳۱ از مرزهای غربی کشور، بخش‌های مهمی از خاک کشور ایران و شهرهای نوار مرزی نظیر خرمشهر، هویزه، بستان، دهلران، مهران نفت شهر، قصر شیرین و ... به اشغال دشمن درآمد. در بخش میانی استان خوزستان، عمده تلاش دشمن معطوف به تسخیر شهر اهواز از محور مواصلاتی بستان و سوسنگرد و الحاق و ترمیم خطوط پیشروی بود. اگرچه تلاش‌هایی به‌منظور ادامه تصرف مناطق یادشده توسط ارتش عراق صورت گرفت، اما دفاع و پایداری نیروهای مسلح به همراه مقاومت و ایستادگی مردم، توقف ماشین جنگی دشمن را به دنبال داشت. تدبیر رزمندگان اسلام و اجرای طرح‌های پدافندی دیگری همچون آب‌اندازی (سیلاب مصنوعی) مانع اشغال جنوب شهر سوسنگرد و جنوب غرب اهواز گردید. اتخاذ سیاست‌های ستیزه‌گرایانه، ناهماهنگ و مقابله‌جویانه بنی-صدر رئیس‌جمهور و فرماندهی کل قوا به‌صورت عیان از بدو جنگ، در برابر امام خمینی و سیاست‌های نظام، منجر به بروز تشتت و شکاف در اداره امور کشور شد و به‌طور مشخص بر مقاومت مردم و نیروهای مسلح در جبهه‌های جنگ تأثیر منفی گذاشت. وجود اختلاف و تفرقه از عرصه تصمیم‌سازی تا مراحل اجرایی در مسائل سیاسی، دفاعی و نظامی کشور منجر به بروز نابسامانی و بی‌ثباتی در داخل کشور و عدم تحرک یا به تعبیری رکود در میدانی نبرد شده بود. این وضع تا پایان سال اول جنگ ادامه داشت و بعد از فرار بنی‌صدر از کشور و ایجاد هماهنگی بین ارتش و سپاه، با طراحی و اجرای نبردهای مشترک نیروهای مسلح شکل جدیدی از تلاش‌ها در جبهه‌های جنگ با رقم و خوردن عملیات ثامن-الائمه (ع) طریق‌القدس آشکار شد. در پی موفقیت عملیات شکست حصر آبادان تحت که در آغاز عنوان ثامن‌الائمه (ع) سال دوم جنگ اجرا شد و مهم‌ترین تحول نظامی تا آن زمان بود زمینه لازم به‌منظور صورت‌بندی و تدوین استراتژی جنگ باهدف آزادسازی مناطق اشغالی فراهم شد. این استراتژی مهم از منویات و رهنمودهای حضرت امام خمینی و بسترسازی هم‌زمان سیاسیون و نظامی‌ها در مراکز سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری و به دنبال انجام موفقیت‌آمیز عملیات‌های محدود با شیوه و سبک جدید آغاز شد و به

تبیین عملیات مطلع‌الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۰۵

نتیجه مطلوب رسید. در چنین اوضاع و احوالی، مردم با توجه به یکدست شدن حاکمیت و اطمینان خاطر از فضای امنیت داخلی و یگانگی نیروهای مسلح و عزم آنان به‌منظور مقابله جدی با دشمن، با اقبال فراوان روی به جبهه‌های جنگ آوردند تا با پیروزی‌های خود آینده دیگری را برای کشور رقم زنند. درواقع این مقاله معطوف به بررسی عملیات طریق‌القدس از مرحله طراحی تا اجرا می‌باشد.

تشریح و بیان مسئله:

به دنبال تثبیت دشمن و متوقف نمودن یگان‌های عراقی در مواضع نامناسب توسط ارتش جمهوری اسلامی ایران و نیروهای مردمی و انجام ۸۷ عملیات آفندی و پدافندی در سال اول جنگ و تغییر اوضاع سیاسی با فرار بنی‌صدر و فراهم شدن شرایط جهت مشارکت نیروهای مردمی و سپاه سال دوم جنگ آغاز گردید. در پی موفقیت عملیات شکست حصر آبادان تحت عنوان ثامن‌الائمه (ع) که در آغاز سال دوم جنگ آغاز شد و مهم‌ترین تحول نظامی تا آن زمان بود زمینه لازم به‌منظور صورت‌بندی و تدوین استراتژی جنگ باهدف آزادسازی مناطق اشغالی فراهم شد. (جعفری، چزابه، ۱۳۸۵: ۶۲) این مقاله به بررسی عملیات طریق‌القدس در استراتژی جنگ و نحوه کاربرد اصول جنگ و نقش نیروها و همچنین نحوه به‌کارگیری دستاوردهای این عملیات در جنگ‌های آتی می‌پردازد

۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

۳-۱-۱- اهمیت تحقیق

انجام این تحقیق می‌تواند فواید علمی و عملی زیر را به دنبال داشته باشد:

- ۱- نحوه کاربرد اصول جنگ در این عملیات مشخص می‌گردد.
- ۲- نقش نیروها به همراه نقاط ضعف و قوت هر نیرو در عملیات مشخص می‌شود.
- ۳- به‌عنوان اولین عملیات مشترک بین ارتش و سپاه می‌تواند دستاوردهای این عملیات که تا الآن مغفول واقع گردیده است مشخص شود.
- ۴- می‌توان نحوه همکاری بین نیروهای رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی در این عملیات را تبیین و از تجارب حاصله استفاده نمود.
- ۵- می‌توان رشادت‌ها و پایمردی دلاور مردان ارتش قهرمان را برای نسل جدید برجسته نمود.

۱۰۶..... فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

۶- می‌تواند باعث افزودگی دانش جنگ در بین دانش پژوهان نظامی گردد و زمینه خرد و فرزاندگی، حکمت بامعرفت کاربرد در عمل را به همراه داشته باشد.

۷- با ذخیره، انتشار و تسهیم این دانش، آرشویی باارزش را برای جویندگان واقعی، به‌جا گذاشت.

ضرورت تحقیق

در عصر حاضر که شرایط ایجاد محیط و تکرار جنگ همانند آنچه در طول جنگ تحمیلی رخ داده است بسیار سخت و شاید یک کار نشدنی باشد با تشریح دقیق حقایق سال دوم جنگ تحمیلی و بر اساس اسناد و مدارک موجود، می‌توان از فرصت باقی مانده استفاده مناسب برد زیرا تعداد زیادی از کسانی که به‌عنوان مطلع، مسئول، فرمانده و یا تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر بوده‌اند یا به عرصه کهن‌سالی گذاشته و هرلحظه احتمال جدایی آنان از این سرا و دنیا متصور است بنابراین لازم است کلیه حقایق میدان جنگ به رشته تحریر درآمده تا در بهره‌برداری آیندگان زمینه‌ی انحراف و تحریف پدیدار نگردد و بایان اهمیت و تأثیر بر افکار عمومی جامعه، مباحث کاربردی و به‌خصوص تلاش و از خودگذشتگی نیروهای طیب و پاک ارتش جمهوری اسلامی ایران در طول سال‌های دفاع مقدس مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و تجارب آن در آینده به‌عنوان چراغ هدایت و همواره در مقابل دیدگان مردم باشد. تجارب گران‌بهایی که در حاصل خون هزاران شهید و رشادت اینثارگران و رزمندگان جان‌برکف بوده است؛ بنابراین اگر این تحقیق انجام نشود، با توجه به گذشت زمان بخش بسیار عظیمی از آن که نیاز به تطبیق و بازنگری دارد اغلب به‌واسطه از بین رفتن افراد مطلع و آگاه قابل استناد نبوده و اعتباربخشی به این دانش را با مشکل مواجه می‌نماید.

اهداف تحقیق

- ۱- تعیین زمان و مکان اجرای عملیات طریق‌القدس
- ۲- تبیین چگونگی اهداف عملیات طریق‌القدس
- ۳- تبیین چگونگی طرح‌ریزی عملیات طریق‌القدس
- ۴- تبیین چگونگی سازمان برای رزم عملیات طریق‌القدس
- ۵- تبیین چگونگی نکات تاکتیکی عملیات طریق‌القدس
- ۶- تبیین چگونگی دستاوردهای عملیات طریق‌القدس

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۰۷

۷- تعیین چگونگی تلفات و ضایعات نیروهای خودی و دشمن در عملیات طریق القدس

سوالات تحقیق

- ۱- زمان و اجرای عملیات طریق القدس چگونه بوده است؟
- ۲- اهداف عملیات طریق القدس چگونه محقق گردیده است؟
- ۳- طرح ریزی عملیات طریق القدس چگونه بوده است؟
- ۴- سازمان برای رزم عملیات طریق القدس چگونه بوده است؟
- ۵- دستاوردهای عملیات طریق القدس چگونه بوده است؟
- ۶- تلفات و ضایعات عملیات طریق القدس چگونه بوده است؟

نوع و روش تحقیق

با توجه به اینکه قلمرو تحقیق در این مقاله از نظر زمانی مربوط به سال دوم جنگ می باشد این تحقیق (توصیفی- تحلیلی) انجام گردیده است. نتایج تحقیق کاربردی و تصمیم گرا می- باشد و می تواند مورد استفاده فرماندهان و طراحان آینده جنگ قرار گیرد، لذا نوع مقاله کاربردی است. اطلاعات این مقاله از روش بررسی اسناد و مدارک (کتابخانه ای علمی و تخصصی) گردآوری گردیده است.

مبانی نظری:

بررسی منطقه عملیات: مدرک نقشه ۵۰۰۰۰: ۱ سوسنگرد- بستان

منظور و ملاحظات محدودکننده^۳:

الف- منظور:

منظور از این بررسی تجزیه و تحلیل و ارزیابی جو و زمین در منطقه عمومی دشت آزادگان از شمال به تپه های رملی شمال رودخانه کرخه (جنوب میش داغ) و از مشرق به تپه های الله اکبر و شهر سوسنگرد و امتداد رودخانه مالکیه می باشد.

ب- ملاحظات محدودکننده:

(۱) **مأموریت:** نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در ۰۸۰۰۳۰ آذرماه ۱۳۶۰ در منطقه عمومی غرب الله اکبر و غرب سوسنگرد متشکل از ۴ تیپ زرهی ارتش جمهوری اسلامی

---

۱. گزارش عملیات طریق القدس سند شماره ۹۱۳، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ص ۴۵

۱۰۸ فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

جمهوری اسلامی ایران و ۴ تیپ پیاده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تک نموده پس از انهدام دشمن در منطقه غرب الله اکبر در تنگ ترین معبر شمال غرب بستان از روستای چزابه تا تپه- های رملی (تنگ چزابه) پدافند می نماید و در منطقه غرب سوسنگرد پس از انهدام دشمن در کناره شمالی نهر نیسان پدافند نموده بنا به دستور آماده می شوند که نیروهای دشمن در کناره جنوبی نهر نیسان را هم منهدم و بنا به دستور مراجعت یا پدافند نمایند. قابل تذکر است که مسئولیت سرزمینی (منظور پدافند از مناطق آزادشده) با واحدهای ارتش جمهوری اسلامی ایران در منطقه می باشد.

(۲) سایر ملاحظات محدودکننده: این بررسی زیر آتش دشمن بعثی تهیه شده است.

شرح کلی منطقه عملیات:

الف- آب و هوا یا شرایط جوی:

با توجه به اجرای عملیات در آذرماه آب و هوا رو به سردی می رود حداکثر درجه حرارت حدود ۲۰ و حداقل حدود ۸ درجه بود. باران های موسمی پیش بینی می شد و جریان هوا نسبتاً آرام و اثر محسوسی در عملیات نداشت مهتاب وجود نداشت (سوم ماه قمری).

ب- زمین:

(۱) سیستم زهکشی و برجستگی ها:

نهرهای متعددی در این منطقه جاری است که از رودخانه اصلی (کرخه) منشعب گردیده و همگی با یک مسیر شرقی- غربی به مرداب هورالعظیم منتهی می شوند رودخانه کرخه در بخش شمال خوزستان دارای یک جهت کلی شمال به جنوب می باشد ولی پس رسیدن به حمیدیه یک تغییر ۹۰ درجه ای نموده و در یک مسیر شرقی- غربی منطقه دشت آزادگان را پیموده و به هورالعظیم می ریزد انشعابات این رودخانه که در مناطق مختلف از آن جدا می- شوند و همگی تقریباً موازی با کرخه جریان دارند عبارت اند از:

(الف) نهر کرخه کور که در حمیدیه از کرخه جدا گردیده و به فاصله تقریباً ۱۵ کیلومتری از آن با پیمایش یک مسافت ۵۰ کیلومتری و عبور از شمال شهر هویزه و سرانجام به هورالعظیم می پیوندد.

تبيين عمليات مطلع الفجر با تاكيد بر اصول جنگ..... ۱۰۹

(ب) نهر مالکيه که در شمال شهر سوسنگرد از کرخه جدا شده از ابتدا جبهه شمالی - جنوبی را در مسافتی حدود ۸ کیلومتر پيموده و سپس به طرف غرب تغيير مسیر داده و از این نقطه به بعد به نام نیسان نامیده می شود که خود دارای انشعابی به نام نهر معزز است.

(پ) شط آل عباس که تقریباً یک نهر سیلابی فصلی بوده و در اکثر اوقات سال خشک و به صورت مسیل است شط آل عباس را می توان از انشعابات شهر مالکيه شمرد.

(ت) نهر عبید که در ۲۰ کیلومتری غرب سوسنگرد و در محلی به نام دهکده صالح حسن از کرخه منشعب گردیده و پس از طی مسافتی قریب ۱ کیلومتر که شمالی - جنوبی است وارد شهر سابله می شود نهر سابله به صورت یک مسیل از سوسنگرد تا هورالعظیم امتداد دارد اما فقط نیمه دوم آن یعنی از نقطه ای که نهر عبید وارد آن می شود دارای آب است و نیمه اول یعنی از سوسنگرد تا شهر عبید فاقد آب بوده و به نام سابله خشک معروف است.

(ث) نهر رمیم: از رودخانه کرخه در انتهای مسیر خود در غرب بستان به دوشاخه تقسیم می - شود که شاخه شمالی کرخه و شاخه جنوبی رمیم نامیده می شود.

از نظر برجستگی های زمین منطقه در امتداد رودخانه کرخه به دو قسمت تقسیم می شود که از لحاظ شکل طبیعی کاملاً متفاوت هستند قسمت جنوبی دشتی است باز و مسطح و بدون هرگونه برجستگی در صورتی که زمین های شمالی رودخانه کرخه تپه ماهوری است و دو رشته تپه تقریباً موازی از شمال بستان تا حمیدیه وجود دارد که بین آنها دشت کم ارضی قرار گرفته دشت و این دشت و تپه های شمالی آن و ادامه آن به سمت غرب تا مرز یک زمین پوشیده از ماسه رملی می باشد از مهم ترین و بلندترین این تپه ها تپه های الله اکبر ارتفاع ۲۰۰ متر که سخت و محکم است و ارتفاع میس داغ به ارتفاع ۲۴۶ متر می باشد.

(۲) رویدنی ها: شامل درخت زارهای پراکنده اطراف رودها و نهرها و نخلها در جنوب رمیم است.

(۳) جنس زمین: در اکثر مناطق به ویژه قسمت شمالی کرخه رملی است که حرکات خودرویی و پیاده نظام را بسیار مشکل و در مواردی غیرممکن می سازد.

(۴) عوارض مصنوعی: در امتداد محور شمالی هیچ شهر بزرگی یا کوچکی وجود ندارد ولی دهکده های متعددی در کنار رودخانه ها وجود دارند. جاده آسفالتی سوسنگرد به بستان از این منطقه عبور می کند.

پ- اجتماعی: مردم منطقه عرب‌زبان، مسلمان و ایران دوست هستند.

ت- اقتصادی: منطقه حاصلخیز بوده اشتغال عمده اهالی آن کشاورزی بوده است.

جنبه‌های نظامی منطقه (گزارش عملیات طریق‌القدس سند شماره ۹۱۳، مرکز مطالعات و

تحقیقات جنگ، ص ۵۵):

الف- جنبه‌های تاکتیکی:

(۱) اختفاء و پوشش:

الف - شرایط جوی با توجه به پیش بینی باران‌های موسمی اختفاء و پوشش مناسبی را فراهم می‌نماید.

ب- برجستگی‌ها تپه‌ماهورهای رملی شمال رودخانه کرخه اختفاء و پوشش مناسبی در مقابل جنگ‌افزارهای با تیر مستقیم فراهم می‌نماید. بریدگی‌های اطراف رودخانه‌ها اختفاء و پوشش نسبتاً خوبی را فراهم می‌کند.

پ- روئیدنی‌ها: بوته‌ها اطراف نهرها و نخل‌ها در جنوب رمیم اختفاء و پوشش محدودی را فراهم می‌کند.

ت- عوارض مصنوعی: دهکده‌های اطراف رودخانه‌ها به‌ویژه در قسمت جنوبی کرخه اختفاء و پوشش محدودی را فراهم می‌کند؛ مانند دغاغله، دهلاویه، جابره‌مدان، آزادی

(۲) دید و تیر:

(الف) شرایط جوی: با توجه به پیش‌بینی بارندگی دید و تیر نسبتاً محدود می‌شود.

(ب) برجستگی‌ها: ارتفاعات الله‌اکبر و تپه سبز دید و تیر عالی روی محور شمالی و ارتفاعات میش داغ نیز دید و تیر خیلی خوبی را روی محور شمالی فراهم می‌کند.

(پ) روئیدنی‌ها: روئیدنی‌های پراکنده منطقه تأثیر بسزایی در دید و تیر ندارند.

(ت) مواد سطحی: با توجه به رملی و ماسه بودن منطقه در صورت عبور ستون خودرویی گردوخاک حاصله دید را محدود می‌کند.

(ث) عوارض مصنوعی: دهکده‌های اطراف رودخانه‌ها در قسمت جنوبی کرخه دید و تیر را محدود می‌کند.

(۳) موانع:

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ..... ۱۱۱

(الف) برجستگی‌ها و زهکشی‌ها: رودخانه کرخه و انشعابات آن (مانند نهر عبید و نهر سابله) و مرداب هورالعظیم از موانع عمده می‌باشد که در قسمت جنوبی کرخه این موانع حرکات را محدود می‌سازد.

(ب) روئیدنی‌ها: روئیدنی خاصی که مانع محسوب شود وجود ندارد.

(پ) مواد سطحی: مناطق رملی شمال کرخه و دامنه‌های میش داغ از موانع عمده در منطقه بوده که حرکات خودرویی را متوقف و حتی برای عبور نفرات پیاده بسیار مشکل و طاقت‌فرسا می‌باشد.

(ت) عوارض مصنوعی: خاکریز عصا شکل و میادین مین دشمن موانع عمده هستند.

(۴) عوارض حساس:

(الف) شهرهای بستان، سوسنگرد، حمیدیه عوارض حساس محور جنوبی

(ب) تپه‌های الله‌اکبر عارضه حساس محور شمالی

(ت) تنگ چزابه (تنگ شیب).

(ت) ۸ پل روی رودخانه‌های کرخه در بستان، سوسنگرد، حمیدیه.

(۵) معابر وصولی:

((۱)) معبر وصولی احاطه‌ای از حدود شحیطیه در غرب الله‌اکبر به تنگ چزابه.

((۲)) معبر وصولی در غرب الله‌اکبر واقع در خط تماس فعلی به سمت شمال غرب تا تنگ چزابه.

((۳)) معبر وصولی در امتداد رودخانه کرخه از خط تماس فعلی تا نهر رمیم.

((۴)) معبر وصولی بین سابله و نیسان تا هورالعظیم.

((۵)) معبر وصولی جنوبی در امتداد خط تماس در جنوب نیسان تا هورالعظیم.

اثرات مشخصات منطقه عملیات (گزارش عملیات طریق‌القدس سند شماره ۹۱۳، مرکز مطالعات و

تحقیقات جنگ، ص ۵۸):

الف - اثر منطقه بر راه‌کارهای دشمن:

(۱) اثر منطقه بر تک دشمن: وجود نهرهای رودخانه‌ها حرکات دشمن را محدود به استفاده از جاده‌ها و پل‌های نصب‌شده نظامی نموده است. بدیهی است انهدام هر یک از پل‌ها و یا تصرف آن‌ها اثرات مستقیمی روی عملیات او خواهد داشت.

(۲) اثر منطقه بر پدافند دشمن: زمین برای پدافند دشمن (به‌جز تنگ چزابه) مناسب نیست و مجبور است همان‌طوری که تاکنون در این منطقه نشان داده است از خاک‌ریزهای متعدد و ایجاد جان‌پناه استفاده نماید. بهترین محل برای پدافند او خط تماس فعلی است و هر چه به سمت غرب برود از محدودتر می‌شود.

(۳) اثر منطقه بر عملیات تأخیری دشمن: به‌طور کلی زمین برای عملیات تأخیری مناسب نیست و فقط در قسمت شمالی غربی به سمت تنگه چزابه مواضع تأخیری مناسبی می‌باشد.

ب- اثر منطقه بر راه‌کارهای خودی:

(۱) بهترین معبر وصولی معبر شماره ۱ و ۲ به‌صورت توأم می‌باشد زیرا:

(الف) دید و تیر عالی است و عوارض حساس بیشتری را در برمی‌گیرد.

(ب) سهولت حرکت با توجه به جاده احداث‌شده و جاده سوسنگرد، بستان

(۲) شرایط هوا و زمین برای تک مناطق رملی شمال کرخه حرکات خودرویی را متوقف و حتی برای عبور نفرات پیاده بسیار مشکل و طاقت‌فرسا است. ولی جو اثر محسوسی در عملیات ندارد.

طرح‌ریزی طرح عملیاتی کربلا (طریق‌القدس):

پنجم مهرماه ۱۳۶۰ یعنی تقریباً درست یک سال پس از آغاز تجاوز عراق به ایران، اولین عملیات آفندی ارتش جمهوری اسلامی ایران بر علیه نیروهای متجاوز عراق به مرحله اجرا درآمد. در این عملیات لشکر ۷۷ پیاده خراسان تقویت‌شده بایگان‌های توپخانه و زرهی و نیرویی در حدود ۱۵ گردان از نیروهای بسیج و سپاه پاسداران با در یک یورش برق‌آسا و غافلگیرانه شکست سختی به نیروهای متجاوز وارد کرده و با انهدام لشکر ۳ زرهی عراق سرپل دشمن در شرق کارون را پاک و محاصره آبادان را درهم شکستند و رؤیای رژیم بغداد را برای تصرف آبادان و کنترل آبراه اروندرود را نقش بر آب ساختند.

نبرد درخشان ثامن‌الائمه (ع) سستی و تزلزل نیروهای متجاوز در نگهداری از مواضع مستحکم پدافندی خود در مقابل یورش‌های غافلگیرانه و سنگین از چند سو را نشان داد و بعلاوه

از خودگذشتگی، دلاوری و میل جنگجویی بسیجیان که در قالب یگان‌های رزمی پیاده سبک سازمان‌یافته بودند مورد توجه قرار گرفت.

سازمان‌دهی نیروهای سپاه پاسداران و بسیج مردمی، در قالب یگان‌های مانوری پیاده‌نظام، توان رزمی جمهوری اسلامی ایران را افزایش داد، از سوی دیگر علاوه بر علاقه و تمایل و پافشاری تعدادی از مسئولان سپاه برای شرکت فعال سپاه در جنگ با عراق که با واکنش منفی بنی‌صدر فرمانده کل قوا مواجه بود، احضار و سازمان دادن نیروهای بسیجی برای نبرد سریع‌تر، آسان‌تر و ارزان‌تر از تشکیل یگان‌های جدید نیروی زمینی برای افزایش توان رزمی ارتش بود، به‌ویژه آنکه با توجه به حاکم بودن روحیه هیجانی و پرشور و انقلابی در مردم و بالأخص جوانان برای دفاع از انقلاب در مقابله با تجاوز استکباری، این افراد با طرح‌ریزی عملیات طریق‌القدس دلی آکنده از خشم نسبت به عراق و سری پرشور برای دفاع از مکتب اسلام و انقلاب داوطلبانه آماده عزیمت به میدان جنگ بودند. پس از اجرای موفقیت‌آمیز عملیات ثامن‌الائمه (ع) که فقط دو روز به طول انجامید، گروهی از فرماندهان عالی‌رتبه نظامی از جمله سرتیپ فلاحی جانشین ستاد مشترک ارتش، سرهنگ فکوری فرمانده نیرو هوایی سرهنگ نامجو وزیر دفاع، سروان زرهی کلاه‌دوز قائم‌مقام عملیاتی سپاه پاسداران و پاسدار جهان‌آرا فرمانده سپاه خرمشهر که با یک فروند هواپیمای سی ۱۳۰ از خوزستان به تهران بازمی‌گشتند در اثر سانحه سقوط هواپیما به شهادت رسیدند (حسینی، یعقوب، ۱۳۷۱، ۲۴).

با شهادت فرماندهان عالی‌رتبه نظامی مزبور تغییراتی در کادرهای بالای فرماندهی ارتش جمهوری اسلامی ایران به وجود آمد و با انتصاب سرتیپ ظهیرنژاد فرمانده وقت نیروی زمینی به ریاست ستاد مشترک سرهنگ توپخانه علی صیاد شیرازی به فرماندهی نیروی زمینی منصوب شد. با شروع جنگ تحمیلی نیروی زمینی یک قرارگاه (ستاد عملیاتی) در منطقه خوزستان تحت عنوان قرارگاه مقدّم نیروی زمینی در جنوب تشکیل داده بود که مسئولیت طرح‌ریزی و هدایت عملیات را در استان خوزستان عهده‌دار بود و فرماندهی آن را فرمانده نیروی زمینی خود شخصاً به عهده داشت که با دستور فرمانده نیروی زمینی محل آن به اهواز تغییر مکان داده شد. فرماندهی نیروی زمینی اعلام نمود که از این به بعد عملیات با مشارکت کامل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی از مرحله طرح‌ریزی تا اجرا بوده و سپاه پاسداران با بسیج نیروهای مردمی قادر به تهیه نیروی موردنیاز برای اجرای عملیات آفندی وسیع می‌باشد. لذا

با تهیه توان رزمی کافی که از مشارکت نیروهای مردمی و ارتش حاصل می‌شود اجرای عملیات آفندی وسیع و قاطع بر علیه دشمن امکان‌پذیر می‌گردد. (حسینی، یعقوب، ۱۳۷۱، ۲۴)

قرارگاه جنوب به‌عنوان یک‌راه کار کلی عملیات در مناطق غرب دزفول و یا غرب سوسنگرد را پیشنهاد نمود که در حقیقت از نظرات و طرح‌های تهیه‌شده قبلی آن قرارگاه نشأت می‌گرفت فقط این بار استفاده از استعداد افزون‌تری از نیروهای بسیجی و سپاه پاسداران را در برداشت. (دستور جزء به جزء شماره ۱۷، قرارگاه مقدم نزا جا در جنوب، ۱۳۶۰/۷/۲۰)

در اواخر مهرماه سال ۱۳۶۰ قرارگاه مقدم نیروی زمینی در جنوب در محل جدید با کارکنان جدید آغاز بکار کرد. تقریباً تمام افسران عملیات از استادان دافوس آجا انتخاب‌شده و رسته اکثر آنان نیز توپخانه بود، بر مبنای تدبیر کلی و طرح ابلاغی مبنی بر اجرای عملیات در منطقه عمومی بستان، بررسی‌های مقدماتی آغاز شد. یک‌بار دیگر دقیقاً و به‌طور اساسی اینکه عملیات ابتدا در جبهه دزفول یا جبهه بستان و یا اصولاً توأم باشند در دست بررسی قرار گرفت. مباحثات فراوان در این زمینه به عمل آمد و سرانجام تقدّم عمل در جبهه میانی (غرب سوسنگرد و بستان) مورد توافق قرار گرفت و فرم کلی مانور به‌صورت تک در شمال کرخه برای تأمین بستان و تک در جنوب کرخه برای تأمین مناطق غرب سوسنگرد تا کناره شرقی هورالعظیم تعیین شد.

یک دلیل برای تقدّم اجرای عملیات در منطقه جبهه میانی، قطع ارتباط منطقه اشغالی شمالی دشمن یعنی منطقه دزفول با منطقه اشغالی جنوبی او در غرب رودخانه کارون و یا شکافتن جبهه دشمن در طرح‌ریزی عملیات طریق‌القدس منطقه خوزستان از وسط بود. قطع پیوستگی و ارتباط جبهه‌های شمالی و جنوبی دشمن در خوزستان سبب می‌شد که در عملیات آینده در خوزستان دشمن نتواند از یکی از این دو جبهه به نفع جبهه دیگر نیروهای آزاد خود را برداشت نماید. دلایل دیگری نیز برای انتخاب این منطقه نسبت به سایر مناطق عملیاتی وجود داشت که عبارت بودند از: صرفه‌جویی در قوا که در طرح‌ریزی این عملیات اساسی‌ترین عامل انتخاب این منطقه نبرد بود، به این معنی که در صورت کسب پیروزی و بازپس‌گیری منطقه طرح‌ریزی‌شده مقدور می‌گردید که با استفاده از موانع طبیعی منطقه مانند تنگ چزآبه، ساحل شرقی هورالعظیم و کرانه رودخانه نیسان پدافندی مطمئن با نیرویی به استعداد یک لشگر امکان‌پذیر گردد و لذا دو لشگر زرهی مستقر در این منطقه به‌منظور کاربرد در سایر مناطق

آزاد، همچنین انهدام نیرو و کاهش توان رزمی متجاوز در این جبهه موردنظر قرار داشت و برآورد گردید که در صورت موفقیت، نیروهای خودی به انهدام حداقل ۲ تیپ دشمن توفیق یافته که مفهوم این کار کاهش یک لشکر از توان رزمی دشمن بود.

بهره‌برداری‌های سیاسی، تبلیغاتی، روانی و نظامی علیه رژیم متجاوز عراق که با آزادسازی بستان امکان‌پذیر می‌گشت نیز به‌عنوان یک عامل عمده مطرح گشت، در شرایط موجود برای نیروهای مسلح جمهوری اسلامی آزادسازی بستان به نسبت سایر شهرهای اشغال‌شده مانند خرمشهر و هویزه آسان‌تر بود و تحت عنوان آزادسازی یک شهر، توانمندی نیروهای ما در بازپس‌گیری شهرها از دشمن مطرح می‌گردید که ضمن تهییج افکار عمومی و جلب اعتماد آنان به قدرت نیروهای مسلح در دفع تجاوز، ضعف و زوال دشمن را نیز به جهانیان نشان می‌داد و بالاخره یکی از دلایل عمده‌ای که سبب انتخاب جبهه میانی مقدم بر عملیات در جبهه شمال یا جنوبی بود، کسب تجارب عملیاتی و آماده‌سازی نیروی خودی برای عملیات بزرگ‌تر بود. بدین معنی که عملیات در این منطقه (جبهه میانی) به نسبت عمل در جبهه شمالی یا جنوبی در مقیاس و ابعاد خیلی کوچک‌تری صورت می‌گرفت بنابراین کار طرح‌ریزی و هدایت عملیات و کنترل نیروها ساده‌تر بود و فرمانده و ستاد جدید یک‌باره خود را درگیر عملیات در مناطق وسیعی مانند غرب کرخه یا کارون نمی‌کرد بلکه ابتدا با کسب تجارب رزمی، آمادگی بیشتری برای طرح‌ریزی و هدایت و کنترل عملیات در مناطق وسیع‌تر و بزرگ‌تر پیدا می‌کردند، به بیان ساده ستاد جدید مصمم بود ابتدا در میدان نبرد کوچک‌تری خود را آزموده و ضمناً با احتمال موفقیت بیشتر در این جبهه، اولین عملیات فرمانده و ستاد جدید در خوزستان را با پیروزی توأم نماید تا از اعتبار لازم و بیشتری برخوردار شوند. نکته لازم به ذکر این است که تا اینجا و در جلسات بحث و شور ستادی فردی از سپاه پاسداران حضور نداشت و منحصراً کارکنان قرارگاه مقدم نیروی زمینی شرکت می‌کردند، اما فرمانده نیروی زمینی شخصاً در جلسات بحث و بررسی سپاه که در قرارگاه سپاه در خوزستان شرکت می‌کرد و طبعاً نظرات قرارگاه مقدم نیروی زمینی را به آنان منعکس می‌کرد و یا در ارائه تدابیر خود به قرارگاه مقدم نظرات آنان را ملحوظ می‌داشت در جلسات شور ستادی که با حضور فرماندهی نیروی زمینی تشکیل شد افسران قرارگاه مقدم نذاجا نتیجه بررسی‌های خود را به اطلاع فرمانده نیرو رسانده و راه‌کار خود را برای این عملیات تقریباً به شرح زیر پیشنهاد نمودند:

اولاً تقدم اجرای عملیات در منطقه جنوب به منطقه جبهه میانی خوزستان داده شود. ثانیاً لشگر ۱۶ زرهی با در اختیار گرفتن تیپ ۳ زرهی لشگر ۹۲ خوزستان و یگان‌های سپاه پاسداران، در منطقه شمال و جنوب کرخه تک نموده، بستان و مناطق غربی سوسنگرد را آزاد نمایند و سپس با اتکا به موانع طبیعی منطقه مانند نه‌رهای نیسان و کرانه شرقی هورالعظیم و زمین‌های رملی شمال بستان در منطقه پدافند نمایند: (بختیاری، مسعود، ۱۳۸۰، ۳۸ - ۴۰)

با واگذاری این مأموریت به لشگر ۱۶ زرهی، مسئولیت طرح‌ریزی، اجرا و هدایت عملیات با لشگر مزبور بود و قرارگاه مقدم نقش نظارت و کنترل کلی بر عملیات یگان‌های ارتشی و سپاه را عهده‌دار بود. این پیشنهادهای مورد قبول فرماندهی نیروی زمینی واقع گردید و قرار شد به همین نحو هم مأموریت به لشگر ۱۶ زرهی ابلاغ گردد. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که قرارگاه فرماندهی خود را در اهواز قرار داده بود توسط فرمانده نیرو در جریان امر قرار داده شد و کار بررسی طرح‌ها و تهیه مقدمات و آماده شدن برای عملیات به‌طور مشترک آغاز گردید، قرارگاه مقدم نیروی زمینی در جنوب در تاریخ ۶۰/۸/۵ با صدور یک دستور جزء به جزء، به شماره ۱۷ رسماً به لشگر ۱۶ زرهی مأموریت عملیات در شمال و جنوب کرخه را واگذار نمود، طبق این مأموریت لشگر می‌بایستی در ساعت (س) روز (ر) تک نموده، بستان و منطقه غرب سوسنگرد را، تأمین و سپس با اتکا به کرانه شمالی نه‌ر نیسان، ساحل شرقی هورالعظیم و زمین‌های رملی شمال غربی بستان در منطقه پدافند نماید، لشگر ۱۶ زرهی پس از دریافت این مأموریت اقدام به تهیه طرح عملیاتی خود نمود و درخواست کرد که تیپ ۲ زرهی آن لشگر که بیش از یک سال بود در کنترل نیروی زمینی قرار داشت و در دشت چهیلا به‌عنوان احتیاط نیرو گسترش یافته بود، برای این عملیات و افزایش توان رزمی در اختیار لشگر گذارده شود. در این زمان گسترش تیپ‌های لشگر ۱۶ زرهی به این ترتیب بود که تیپ ۱ زرهی و تیپ ۵۵ هوابرد (در کنترل عملیاتی لشگر ۱۶ زرهی) در ۷-۸ کیلومتری غرب سوسنگرد و در حدفاصل رودخانه‌های نیسان و کرخه گسترش پدافندی داشتند و تیپ ۳ زرهی نیز در منطقه طراح در شمال کرخه کور، در مواضع پدافندی مستقر بود. دلیل تقاضای لشگر ۱۶ زرهی این بود که تیپ ۳۳ پیاده هوابرد با تیپ ۲ زرهی تعویض گردد تا به اصطلاح کلیه یگان‌های لشگر در این عملیات همپا باشند. قرارگاه مقدم نیروی زمینی با درخواست مزبور موافقت نمود تا ابتکار و آزادی عمل را از لشگر مزبور سلب نکرده باشد، بعلاوه با وارد عمل شدن یگان‌های پیاده سپاه پاسداران در کنار رزمندگان ارتش کمبود پیاده‌نظام در منطقه به وجود نمی‌آمد.

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ..... ۱۱۷

لشگر ۱۶ زرهی پس از چند روز، طرحی را که برای اجرای مأموریت دریافتی تهیه نموده بود برای بررسی و تصویب به قرارگاه مقدم ارائه نمود، این طرح عملیاتی (ولی الله) نام گذاری شده بود و در شور ستادی مشترک ارتش و سپاه مطرح گردید. بهر حال تدبیر کلی در طرح عملیاتی تهیه شده به وسیله لشگر ۱۶ زرهی (طرح عملیاتی ولی...) این بود که لشگر مزبور تقویت شده با تیپ ۳ زرهی لشگر ۹۲ و عناصر سپاه پاسداران در شمال و جنوب کرخه به منظور انهدام دشمن و تصرف و تأمین شهر و منطقه بستان دست به حمله می زند. به این ترتیب که در شمال کرخه تیپ ۳ لشگر ۹۲ و یگان های سپاهی مشترکاً منطقه شمال غربی بستان را که به نام دهانه بستان معروف است تأمین نموده و در جنوب کرخه تیپ های دوم و یکم زرهی لشگر ۱۶ و یگان های سپاهی، شهر بستان و ساحل شرقی هورالعظیم و کرانه شمالی نیسان را تصرف و تأمین می نمایند. در این طرح تیپ ۲ لشگر ۹۲ زرهی به عنوان یگان احتیاط این عملیات منظور گردیده بود.

تلاش برای انجام یک مانور احاطه ای (عملیات طریق القدس، آزادی بستان، ۱۳۸۴، ۵۶):

مانور نیروهای خودی در طرح اولیه کربلا ۱ یک مانور رخنه ای بود به این صورت که با تک به مواضع پدافندی دشمن و شکافتن و ایجاد و توسعه رخنه در آن ها به سوی هدف های تعیین شده، پیشروی می گردید.

مسئله ای که در طرح عملیاتی کربلا ۱ بیش از همه مورد بحث قرار گرفت فرم مانور نیروهای خودی بود و همان طور که قبلاً ذکر شد مانور طرح ریزی شده برای این عملیات مانور رخنه ای بود که سپاه آن را اصطلاحاً (تک از روبرو) می خواند. با توجه به تجربیات به دست آمده از نبردهای گذشته با دشمن، اجرای این نوع مانور همواره با مشکلات و دشواری های فراوان و تحمل تلفات سنگین همراه شده و اغلب هم با عدم موفقیت مواجه گردیده بود ولی در عوض اجرای مانور احاطه ای بر علیه دشمن و تک به جناح و عقبه او سبب از هم پاشیدگی سریع نیرو و سیستم فرماندهی و سقوط مواضع دشمن شده و نتایج درخشان و چشمگیر و موفقیت آمیزی بسیار روشنی است و ذکر این نکته ضرورت دارد که هر فرمانده و طراح عملیاتی در موقع طرح ریزی عملیات همواره در صدد پیدا کردن راهی برای تهدید جناح و عقبه دشمن و کسب پیروزی سریع و قابل اطمینان با استفاده از این طریق است و لذا طرفین درگیر همواره توجه خاصی به برقراری تأمین جناح و عقبه خود داشته و اقداماتی را مبذول می دارند تا پهلوها و عقبه خود را از گزند

دسترسی خصم مصون و محفوظ دارند. در اوایل جنگ تحمیلی پس از اینکه پیشروی نیروهای متجاوز عراق سد گردید و در مناطق اشغالی حالت پدافندی اتخاذ نمود نیروهای خودی عملیات آفندی را با دامنه‌ای محدود که متناسب با توان و امکانات موجود آن زمان بود بر علیه متجاوز آغاز نمودند و در همین عملیات بود که لمس کردند اجرای مانور رخنه‌ای و جبهه‌ای به مواضع پدافندی دشمن آن‌هم با امکانات کم و محدودیت‌های تجهیزاتی یا نیرویی با چه مشکلات و تلفاتی مواجه است و لذا درصدد برآمدند که به هر نحو شده راهی برای حمله به جناح و عقبه دشمن بیابند و در این زمینه به تلاش‌های جسورانه‌ای دست زدند که به موقع خود اشاره‌ای به آن‌ها خواهد شد. با در نظر گرفتن این تجارب و آزموده‌ها بود که پذیرش مانور رخنه برای عملیات کربلا ۱ مورد تردید واقع شد بخصوص که شناسایی‌های به عمل آمده از مواضع پدافندی عراقی‌ها به‌ویژه در شمال کرخه این مواضع را به قدری مستحکم و شکست‌ناپذیر نشان می‌داد که احتمال موفقیت در حمله به آن‌ها بسیار ضعیف و رخنه در آن و شکستن و ساقط کردن این مواضع را بسیار دشوار و حتی بعید و غیرممکن می‌نمود (با توجه به امکانات موجود از نظر نیرو و تجهیزات) در آخرین عملیات انجام‌شده بر علیه متجاوز در این منطقه که در تاریخ ۶۰/۶/۱۱ انجام‌شده بود. نتیجه بررسی‌ها این بود که در منطقه جنوبی کرخه احاطه دشمن امکان ندارد زیرا پهلوهای شمالی و جنوبی دشمن در این منطقه به رودخانه‌های کرخه و نیسان متکی گردیده و گسترش یگان‌های متجاوز به نحوی است که هیچ جناح باز که امکان اجرای مانور احاطه‌ای را برای نیروهای ما فراهم آورد وجود ندارد و لذا در منطقه عملیاتی جنوب کرخه چاره‌ای به جز پذیرش مانور رخنه‌ای وجود نداشت. (گروه پژوهش‌گران، دافوس آجا، ۳۲، ۱۳۸۰) در منطقه عملیاتی شمال کرخه نیز تقریباً وضعیتی در این منطقه به رودخانه کرخه و پهلوهای شمالی به تپه ماهورهای رملی دامنه کوه میش داغ متکی گردیده بود مشابه وجود داشت به این ترتیب که پهلوهای جنوبی دشمن بنابراین تهدید جناح جنوبی و دسترسی به عقبه دشمن به خاطر رودخانه کرخه ممکن نبود، زمین‌های رملی شمال نیز غیرقابل عبور بوده و حرکت و مانور نیروها بخصوص نیروی زرهی و موتوری در آن غیرممکن بود. گرچه این معبر باز در جناح شمالی دشمن وجود داشت ولی علت رملی بودن زمین از دیدگاه تحرک و مانور نیرو و انجام امور لجستیکی و تدارکاتی غیرقابل عبور و درواقع یک مانع بود و به همین علت هم نیروهای متجاوز در شمال کرخه پهلوهای راست خود را جهت برقراری تأمین جلوگیری از آسیب‌پذیری، به این منطقه رملی متکی کرده بودند. اما از مدت‌ها پیش در منطقه رملی مزبور شناسایی‌های

کامل و دقیقی توسط نیروهای خودی (سپاه و ارتش) انجام گرفته و اطلاعات دقیق و کاملی از وضعیت زمین و دشمن در این منطقه در دست بود. سپاه پاسداران با توجه به این شناسایی‌ها، استفاده از معبر رملی را برای تهدید جناح دشمن در شما کرخه و احاطه بستان با به‌کارگیری یگان‌های سبک پیاده‌نظام خود که از نیروهای بسیج مردمی تشکیل شده بود پیشنهاد کرد و اعلام آمادگی نمود که با یک تیپ پیاده از نیروهای بسیجی خود از منطقه رملی علیه پهلوئی شمالی و عقبه دشمن وارد عمل شود. اگر نیروهای ما قادر به اجرای موفقیت‌آمیز این کار می‌گردیدند احتمال موفقیت عملیات کربلای بسیار بالا می‌رفت و می‌شد پیش‌بینی نمود که نتیجه کار در منطقه عملیاتی شمال کرخه با پیروزی توأم خواهد شد. بالطبع شکست دشمن در شمال کرخه، در افزایش روحیه و موفقیت یگان‌های عمل‌کننده در جنوب کرخه دارای اثرات مثبت زیادی بود و آفند بر علیه متجاوز را تسهیل می‌کرد چراکه با پیروزی نیروهای خودی در شمال کرخه، دشمن در جنوب کرخه از پهلو در معرض تهدید قرار می‌گرفت و این در حالی بود که متجاوز از روبرو نیز با فشار آفندی مواجه و درگیر بود

طرح کلی برای عمل در معبر رملی مبتنی بر استفاده از پیاده‌نظام سبک اسلحه در این ناحیه بوده و با توجه به بافت و سازمان یگان‌های نیروهای بسیجی، سپاه پاسداران نیازهای تدارکاتی و لجستیکی آن‌ها چندان حائز اهمیت و غیرقابل حل ندانسته و اعلام نمود که مشکل و سختی حرکت در رمل برای افراد بسیجی مسئله‌ای نیست و با آمادگی و توانایی کامل این کار را انجام خواهند داد.

مانور طرح‌ریزی شده در طرح عملیاتی کربلا (طریق‌القدس) (گروه پژوهش‌گران،

تجزیه و تحلیل عملیات طریق‌القدس، دافوس آجا، ۱۳۸۰، ص ۸۷):

در این مبحث، اینک به منظور اطلاع بیشتر، قسمت‌هایی از طرح عملیاتی که مربوط به مأموریت و وظایف مشترک (ارتش و سپاه) می‌باشد، عیناً بیان می‌گردد:

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در منطقه عمومی غرب الله‌اکبر و غرب سوسنگرد متشکل از ۴ تیپ زرهی ارتش جمهوری اسلامی ایران و ۴ تیپ پیاده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تک نموده پس از انهدام دشمن در منطقه غرب الله‌اکبر در تنگ‌ترین معبر شمال غرب بستان از روستای چزابه تا تپه‌های رملی (تنگ چزابه) پدافند می‌نماید و در منطقه غرب سوسنگرد پس از انهدام دشمن در کناره شمالی نهر نیسان پدافند نموده بنا به دستور آماده می‌باشند که نیروهای دشمن در کناره جنوبی نهر نیسان را هم منهدم و بنا به دستور مراجعت یا

۱۲۰..... فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

پدافند نمایندند. قابل تذکر است که مسئولیت سرزمینی (منظور پدافند از مناطق آزادشده) با واحدهای ارتش جمهوری اسلامی ایران در منطقه می‌باشد.

الف- غرب الله اکبر در شمال کرخه:

تیپ ۳ لشگر ۹۲ زرهی ارتش جمهوری اسلامی ایران و تیپ ۳ پیاده امام حسین (ع) و تیپ ۴ پیاده امام سجاد (ع) سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران در ساعت (س) روز (ر) از دو محور عمده زیر تک نمایندند:

۱- خط مقدم پدافندی دشمن از دهکده جابر همدان در کناره کرخه تا تپه سبز.

۲- دامنه‌های رملی در جناح شمالی دشمن و پس از انهدام دشمن تأمین منطقه شمال شهر بستان و شمال ناحیه ابوچلاچ را برقرار نموده و در تنگ چزآبه پدافند نماید.

ب- غرب سوسنگرد در جنوب کرخه:

تیپ ۲ لشگر ۱۶ زرهی ارتش جمهوری اسلامی ایران و تیپ ۲ پیاده کربلا سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ساعت (س) روز (ر) از دو محور، یکی در شمال جاده سوسنگرد بستان با عبور از نهر عبید و دیگری در جنوب جاده سوسنگرد بستان تک نموده و پس از انهدام دشمن و تصرف پل‌های روی رودخانه سابله وارد منطقه بین رودخانه سابله و کرخه گردیده و پس از تأمین منطقه و شهر بستان از پل‌های روی نهر رمیم عبور کرده و وارد ناحیه ابوچلاچ شده و آن را تصرف نمایند و بنا به دستور آماده خواهند بود به حرکت خود ادامه داده و به مأموریت نیروی شمال کرخه کمک نمایند. تیپ ۱ زرهی لشگر ۱۶ ارتش جمهوری اسلامی ایران و تیپ یک پیاده عاشورا سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ساعت (س) روز (ر) در محور دغاغله تک نمایند و پس از انهدام دشمن و تصرف پل‌ها و سرپل‌های دشمن روی شط نیسان ضمن پدافند در کنار شمالی این نهر بنا به دستور آماده می‌شوند که تک را به سمت نیروی دشمن در جنوب شرق نیسان ادامه دهند و پس از انهدام نیروهای دشمن مراجعت و در سراسر کناره شمالی این شط از دغاغله تا روستای ابوسخیل پدافند نمایند.

- ✓ پایگاه سوم شکاری همدان: یک اسکادران هواپیمای شکاری F-4
- ✓ پایگاه چهارم شکاری دزفول: یک گردان هواپیمای شکاری F-5E
- ✓ پایگاه ششم شکاری بوشهر: یک گردان هواپیمای شکاری F-4E و F-5E
- ✓ پایگاه هفتم شکاری شیراز: با یک اسکادران هواپیمای شکاری F-14
- ✓ پایگاه هشتم شکاری اصفهان: یک اسکادران هواپیمای شکاری F-14
- ✓ فرماندهی اطلاعات و شناسایی الکترونیکی: با دو سایت جمع‌آوری اطلاعات آبدانان و امیدیه و دو فروند هواپیمای جمع‌آوری اطلاعات الکترونیکی به صورت ۲۴ ساعته کلیه فعالیت‌های دشمن در هوا و زمین و دریا را رهگیری و ضمن مخابره پیام‌های لحظه‌ای به مبادی ذی‌ربط گزارشات تکمیلی آن پس از بررسی و تجزیه و تحلیل به ستادهای تخصصی منعکس می‌گردید
- ✓ فرماندهی پدافند هوایی: با اختصاص توپ ۲۳، سیستم اورلیکنی سامانه موشکی راپیر، دو آتشبار سایت موشکی هاگ گروه پدافند هوایی امیدیه با گسترش توپ‌های ۳۵ م م و ۲۲ م م در اطراف پایگاه و همچنین فعال نمودن چهار سایت هاگ درفوی آباد، سربندر، آبادان و خرمشهر، گروه پدافند هوایی اهواز، امیدیه و آبدانان با فعال نمودن ۲۴ ساعته سایت‌های رادار سربندر، سد دز، آبدانان و اهواز جهت کشف، شناسایی و رهگیری هواپیماهای دشمن
- ✓ کلیه پایگاه‌های شکاری نهجا: مکان‌یابی و کالک‌های گسترش آن‌ها از نظر دفاع از نقاط حیاتی و حساس آماده و توپ‌های ۳۵ م م اورلیکن و ۲۳ م م در اطراف آن‌ها گسترش داده است.

پ: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (فرمانده: محسن رضایی) (رضایی، محسن، دوره عالی جنگ، ۱۳۷۴)

- ✓ تیپ ۱ عاشورا:
- گد ۲۱ پیاده امام علی (ع) - گد ۲۲ پیاده امام حسن (ع) - گد ۲۳ پیاده امام حسین (ع) (احتیاط) - گد ۲۴ پیاده امام سجاد (ع) - گد ۲۵ پیاده امام باقر (ع) - گد ۲۶ پیاده حضرت ابوالفضل (ع) - گد ۲۷ پیاده امام کاظم (ع) (احتیاط) - گد ۲۸ پیاده امام رضا (ع) (نامنظم)
- ✓ تیپ ۲ کربلا:

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۲۵
گد ۳۲ پیاده نامنظم-گد ۳۳ پیاده ماهشهر-گد ۳۴ پیاده فارس-گد ۳۵ پیاده قم - گد ۳۶ پیاده
اهواز - گد ۳۷ پیاده کرمان-گد ۳۸ پیاده خمین (احتیاط)-گد ۳۹ پیاده کرمان (احتیاط)
✓ تیپ ۳ امام حسین (ع):

گد ۴۳ پیاده نامنظم-گد ۴۴ پیاده دزفول-گد ۴۵ پیاده مشهد-گد ۴۶ پیاده (احتیاط)
✓ تیپ ۴ امام سجاد (ع):

گد ۵۲ پیاده سیدالشهدا -گد ۵۳ پیاده حبیب بن مظاهر - گد ۵۴ پیاده اباعبدالله- گد ۵۵ پیاده
ثارالله-گد ۵۶ پیاده-گد ۵۷ پیاده (احتیاط)-گد ۵۸ پیاده مکانیزه
✓ تیپ امام حسن (ع) (احتیاط سپاه): ۳ گد پیاده

ت - ستاد پشتیبانی جنگ و جهادگران سازندگی:

پشتیبانی‌های مهندسی و سایر پشتیبانی‌های موردنیاز برای فرماندهی قرارگاه کربلا در تقدم
یکم برای سپاه پاسداران

نکات عمده از توان رزمی نیروی خودی:

الف- جمع گردان‌های مانوری نیروی زمینی در این عملیات به ۲۲ گردان بالغ می‌گردد که
عبارت بودند از: ۹ گردان تانک - ۷ گردان مکانیزه - ۱ گردان سوار زرهی- ۵ گردان پیاده
ب - جمع گردان‌های مانوری سپاه پاسداران عبارت بودند از: حدود ۳۰ گردان پیاده مجهز به
جنگ‌افزارهای انفرادی و اجتماعی سبک (استعداد هر گردان حدود ۲۰۰ نفر رزمنده از
نیروهای بسیج مردمی و سپاه برآورده می‌شود)

پ- دو گردان پیاده از گروه جنگ‌های نامنظم دکتر چمران (پس از شهادت دکتر چمران گروه
مزبور مانند نیروهای بسیج مردمی در اختیار سپاه قرار گرفت و در تشکیلات سپاه ادغام
گردید)

ت- یگان‌های توپخانه صحرائی نیروی زمینی که در پشتیبانی آتش از این عملیات قرار
گرفتند جمعاً به ۳۲ آتشبار از انواع کالیبر یعنی ۱۷۵-۲۰۳-۱۵۵-۱۳۰-۱۰۵ م م و کاتیوشا
بالغ می‌شد که ۱۰ آتشبار به پشتیبانی

از نیروهای شمال کرخه و ۱۹ آتشبار به نیروهای جنوب کرخه و ۲ آتشبار به پشتیبانی از تیپ
یک لشکر ۷۷ که در مرحله دوم عملیات وارد منطقه گردید اختصاص یافته بودند.

۱۲۶..... فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

توپ‌های ۱۳۰ م م و موشک‌اندازهای ۱۲۲ م م کاتیوشا و به‌ویژه توپ‌های ۲۰۳ میلی‌متری در محدودیت مهمات بودند و به آن‌ها دستور داده شده بود که در شرایط ضروری اقدام به اجرای آتش نمایند.

اتکای اصلی در پشتیبانی آتش به ۲ گردان ۱۰۵ میلی‌متری توپخانه بود که از لشگرهای پیاده نیروی زمینی در اختیار لشگرهای ۹۲ و ۱۶ زرهی قرار داده شدند و مهمات توپخانه مزبور دارای هیچ‌گونه محدودیتی نبود.

ج- از نظر فرماندهی و سازمان رزمی همان‌طوری که قبلاً اشاره شد در مراحل اولیه طرح‌ریزی کلیه نیروهای ارتشی و سپاهی شرکت‌کننده در این عملیات در کنترل عملیاتی لشگر ۱۶ زرهی قرار داده شده بودند ولی بعد در این رابطه، چندین بار تغییراتی به وجود آمد و در نهایت تیپ ۳ زرهی لشگر ۹۲ در شمال کرخه و لشگر ۱۶ زرهی در جنوب کرخه به‌طور مستقل از یکدیگر و تحت فرماندهی یک قرارگاه موقت وارد عملیات شده و رابطه یگان‌های ارتش با یگان‌های سپاه هم تقریباً به‌صورت هم‌تا و با هماهنگی در طرح‌ریزی، اجرا و هدایت عملیات درآمد. در ۲۹ آبان ماه، تیپ ۳ لشگر ۹۲ از کنترل عملیاتی لشگر ۱۶ زرهی خارج و یک فرماندهی عملیاتی موقت به نام قرارگاه عملیاتی کربلا به فرماندهی سرهنگ مسعود منفرد نیایکی فرمانده لشگر ۹۲ که ضمناً جانشین فرمانده نیروی زمینی در جنوب بود و همچنین با شرکت عناصری از رکن دوم و رکن سوم قرارگاه مقدم نیروی زمینی در جنوب تشکیل گردید که پاسگاه فرماندهی عملیاتی خود را در جوار پاسگاه فرماندهی تاکتیکی لشگر ۹۲ در شمال حمیدیه برقرار نمود و نیروهای ارتش در شمال و جنوب کرخه در کنترل عملیاتی این فرماندهی موقت به شرح زیر قرار گرفتند:

(۱) فرماندهی جنوب کرخه شامل تیپ ۱ و ۲ زرهی لشگر ۱۶ قزوین

(۲) فرماندهی شمال کرخه- شامل تیپ ۳ زرهی لشگر ۹۲

(۳) احتیاط تیپ ۲ زرهی لشگر ۹۲ (احتیاط نزاچا) به‌صورت ۲ گروه رزمی در شمال و جنوب کرخه در حوالی روستای سبحانیه که کاربرد آن منوط به کسب اجازه از فرماندهی نیروی زمینی بود.

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیز قرارگاه فرماندهی خود را در جنوب کرخه در دهکده بردیه تشکیل داد و تیپ‌های سپاهی در اختیار این قرارگاه بودند فرمانده نیروی زمینی و فرمانده کل سپاه با حضور در قرارگاه‌ها ارتش و قرارگاه سپاه پاسداران عملیات را هماهنگ می‌ساختند .

تبیین عملیات مطلع‌الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۲۷

چ - روحیه و انگیزه آفندی رزمندگان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران اعم از ارتش و سپاه در سطح عالی آفندی قرار داشت و کیفیت آموزش رزم‌آوران سپاه پاسداران به نسبت عملیات قبلی در سطح بالاتر و مطلوب‌تری قرار گرفته بود. (انصاری، مهدی، ۱۳۷۵: ۷۵)

گسترش نیروهای عمده متجاوز در منطقه عملیاتی طریق‌القدس

یگان‌های عمده زیرین در منطقه عملیاتی طریق‌القدس در شمال و جنوب کرخه گسترش داشتند و در عملیات یادشده با نیروهای خودی درگیر شدند. نیروهای یادشده در کنترل عملیاتی فرماندهی نیروهای منطقه شیب عراق قرار داشتند:

الف: در شمال کرخه

تیپ ۲۶ زرهی از لشکر ۵ مکانیزه، تیپ ۳۱ نیروی مخصوص، تیپ ۱۲ زرهی الولید (احتیاط)، یگان‌های جیش الشعبی (ارتش خلقی)

ب: جنوب کرخه

تیپ ۴۸ پیاده، تیپ ۹۳ پیاده، تیپ ۹۶ پیاده، یگان‌های جیش الشعبی (ارتش خلقی)

پ: آتش پشتیبانی

۴ گردان توپخانه صحرائی، یگان‌های توپخانه پدافند هوایی

ت - یگان‌های عمده متجاوز که پس از آغاز نبرد طریق‌القدس به منطقه وارد و اکثراً در

منطقه جنوب رودخانه سابله و شمال نisan گسترش یافتند:

تیپ ۱۷ زرهی، تیپ ۱۸ پیاده، تیپ ۴۲۲ پیاده، تیپ ۲۴ مکانیزه، تیپ ۳۰ زرهی، تیپ ۲۵ مکانیزه، واحدهای جیش الشعبی (ارتش خلقی) حدود ۲ گردان

ث - به‌طورکلی در آغاز عملیات نیروهای دشمن جمعاً بااستعداد ۱۲ گردان تانک، ۵ گردان مکانیزه یک تیپ نیروی مخصوص ۵ گردان پیاده و عناصری از یگان‌های کماندو و ارتش خلقی که با ۳ گردان توپخانه صحرائی و یک گردان توپخانه پدافند هوایی سبک و ۵ آتشبار توپخانه پشتیبانی می‌شدند در منطقه شمال و جنوب کرخه تا نisan مستقر بودند (برآورد اطلاعاتی شماره ۸ رکن دوم قرارگاه تاکتیکی نزاچا در جنوب، ۶۰/۸/۲۶، ص ۱۲).

اقدامات نه‌اجا در عملیات طریق‌القدس

نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران اقداماتی به شرح ذیل در این عملیات انجام داده است:

الف) اقدامات قبل از عملیات:

- ✓ روز دوم آذر در پی درگیری با هواپیماهای جنگنده بمبافکن دشمن یک فروند از آنها توسط موشک فنیکس هواپیمای «اف-۱۴» سرنگون گردید.
- ✓ روز سوم آذر خلبانان اسکادران شکاری شناسایی مهرآباد تحت دستور رزمی «ناصر» از جابجایی نیروهای لشکر نهم زرهی دشمن عکس هوایی تهیه کردند.
- ✓ روز چهارم آذر ساعت ۱۰:۳۰ در پی درگیری هواپیمای «اف-۱۴» با جنگنده بمبافکن‌های دشمن یک فروند دیگر از بمبافکن‌های دشمن توسط موشک فنیکس سرنگون گردید. در همین روز در ساعت ۱۳:۰۰ عملیات رزمی «ناصر» به اجرا درآمد و عکس هوایی از منطقه غرب دزفول و غرب، جنوب غرب اهواز گرفته شد و خلبانان هواپیمای شکاری شناسایی (آر-اف-۴ ایی) با اجرای عملیات جنگ الکترونیک از آسیب دفاع موشکی صحنه مربوط به دشمن (سام-۶) رهایی یافتند. در این روز خلبانان ۳ فروند هواپیما «اف-۱۴» موفق شدند ۴ فروند هواپیمای دشمن را بر فراز تیپ ۳ زرهی و تیپ ۲ زرهی سرنگون کنند.
- ✓ روز پنجم آذر آخرین عکس هوایی تحت دستور رزمی «ناصر» از گسترش نیروهای دشمن در منطقه عملیاتی طریق‌القدس توسط خلبانان شکاری شناسایی «آر-اف-۴ ایی» تهیه شد (انصاری، مهدی، ۱۳۷۵: ۷۵).

ب. اقدامات حین عملیات و همراه با سایر نیروهای شرکت‌کننده:

- نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از هواپیماهای شکاری رهگیر، جنگنده بمبافکن، مراقبت مسلح پوشش هوایی و هواپیماهای سنگین ترابری و شناسایی و پشتیبانی نزدیک هوایی از نیروهای سطحی و همچنین استفاده از تجهیزات پدافند هوایی نه‌اجا شامل ایستگاه‌های رادار، سایت‌های موشکی هاگ و رایپر، گردان‌های توپخانه ۳۵ م م اورلیکن و توپ‌های ۲۳ م م، موشک‌انداز سه‌پند ۳ و... در عملیات شرکت نمود و اقدامات مشروحه ذیل را به‌صورت عمده و اعم به ثبوت رسانیده‌اند.
- اعزام مستمر هواپیماهای شکاری رهگیر اف-۱۴ از تاریخ ۸/۳۰ الی ۶۰/۹/۱۸ در منطقه پیش‌بینی‌شده مرزی و منطقه جنگی و انهدام تعداد ۱۹ فروند از هواپیماهای دشمن

تبیین عملیات مطلع‌الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۲۹

• اعزام مستمر هواپیماهای شکاری بمبافکن اف-۴ و اف-۵ جهت بمباران نیروهای دشمن در منطقه نبرد.

• اعزام مستمر هواپیماهای شناسایی RF-4 و C-130 جهت عکس‌برداری و جمع‌آوری اطلاعات فعالیت‌های دشمن در منطقه نبرد.

• اعزام مستمر هواپیماهای سنگین ترابری C-130 و بوئینگ ۷۴۷ و ۷۰۷ و F-27 جهت انجام پشتیبانی قطعاتی/مهماتی و... و جابجایی مصدومان و مجروحین و شهدا به تهران و...

• اعزام مستمر هواپیماهای جمع‌آوری اطلاعات الکترونیکی به منطقه نبرد و جمع‌آوری روزانه اطلاعات و فعالیت شبانه‌روزی سایت‌های امیدیه و آبدانان و ایلام در راستای جمع‌آوری اطلاعات الکترونیکی

• ایستگاه‌های رادار اعلام خبر دور نه‌جا مستقر در سریندر و دزفول و کلیه هواپیماهای نفوذی به منطقه نبرد و مرز کشور را کشف و شناسایی جهت انهدام آن‌ها، مأموریت منهدم نمودن آن‌ها را با توجه به موقعیت به هواپیماهای F-14 و یا سیستم‌های موشکی و توپخانه‌ای مستقر در منطقه واگذار می‌نمودند.

• سایت‌های موشکی هاگ نه‌جا مستقر در منطقه نبرد و اطراف پایگاه‌ها موفق گردید که تعداد زیادی از هواپیماهای شکاری دشمن را در منطقه منهدم نمایند به‌ویژه سایت‌های هاگ سریندر، بدر خرمشهر اهواز، خیبر آبادان موفق به انهدام و یا فراری دادن اکثر هواپیماهای دشمن گردیدند.

• سیستم‌های توپخانه‌ای و موشکی نه‌جا مستقر در منطقه نبرد با تیراندازی‌های مستمر خود توانستند نیروهای مهاجم دشمن را فراری و یا منهدم نمایند.

نقش نیروی هوایی در پیروزی عملیات طریق‌القدس

نیروی هوایی با اجرای مأموریت‌های پیش‌بینی‌شده و دفاع هوایی از منطقه عملیات نقش بسیار مهمی در پیروزی این عملیات داشته است که به‌صورت مختصر بدان پرداخته می‌شود.

پدافند هوایی از منطقه عملیات: کسب برتری هوایی منطقه عملیات از طریق پرواز هواپیماهای «اف-۱۴»، «اف-۴ ایی» و «اف-۵ ایی» که به‌صورت گشت رزمی هوایی و یا اسکرامبل، پوشش هوایی را در منطقه عملیاتی ایجاد نموده و راه ورود هواپیماهای دشمن را به

۱۳۰..... فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

صحنه عملیات سد نموده بودند و نیروهای سطحی با خیالی آسوده از حملات هوایی دشمن، اجرای عملیات سطحی را پیگیری نمودند.

عکس برداری هوایی: تهیه عکس‌های هوایی از منطقه عملیات، فرماندهان را از موقعیت و تحرکات دشمن آگاه می‌نمود.

پشتیبانی هوایی: نیروی هوایی با انجام پروازهای ترابری هوایی ضمن جابجایی نفرات و تجهیزات (اسلحه و مهمات و ادوات جنگی) با سرعت و دقت بسیار زیاد، اقدام به تخلیه مجروحین از صحنه عملیات نمود.

در مجموع نیروی هوایی با ایجاد آسمانی امن برای رزمندگان و نیروهای سطحی و جلوگیری از ورود هواپیماهای دشمن به منطقه عملیات نقش پیش‌بینی‌شده‌ی برای نیروی هوایی را به‌خوبی به اجرا گذاشته و همچون گذشته افتخاری دیگر را برای کارکنان این نیروی الهی («نیروی هوایی یک نیروی الهی است» از سخنان رهبر کبیر انقلاب، حضرت امام خمینی (قدس سره)) رقم زد.

نیروی هوایی در این عملیات (طی ۲۸ روز) تعداد ۱۶۶۹ سورتی پرواز، انواع مأموریت‌های هوایی را به انجام رسانید .

نکات مهمی که در عملیات طریق‌القدس تأثیر منفی داشته و می‌توانست باعث

شکست شود:

(۱) **عدم رعایت مناسب اصل تأمین:** برابر مدارک به‌دست‌آمده از دشمن، متجاوز از مقاصد ما (حتی در مورد فعالیت‌های ما در زمین‌های رملی و احداث جاده) به‌طور کلی آگاه بوده و این به سبب سستی نیروهای خودی در رعایت اصول تأمینی (مانند اختفاء حرکات و تأمین ارتباط و مخابرات و نظایر آن) بوده است.

(۲) **عدم رعایت اصل سادگی:** اگرچه طرح مانور این عملیات ظاهراً یک طرح ساده است که به‌طور خلاصه عبارت بود از رخنه در مواضع پدافندی دشمن و پیشروی به‌سوی هدف‌های تعیین‌شده، اما در پاره‌ای موارد که حسّاس و تعیین‌کننده بود، اجرای مانور احتیاج به تدابیر ویژه‌ای داشت (مانند عملیات عبور از نهر عبید، احداث جاده در زمین‌های رملی، اتکای نیروی احاطه به تک رخنه‌ای نیروی مأمور شکستن خاک‌ریز عصا شکل، طرح عملیاتی شمال رودخانه نیسان).

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ..... ۱۳۱

(۳) **عدم رعایت اصل وحدت فرماندهی:** در این عملیات، هنوز روش فرماندهی مشترک بر عملیات، به‌طور کامل پیاده و تجربه نشده بود و وجود دو قرارگاه جداگانه ارتش و سپاه برای هدایت عملیات، در واقع عدم رعایت وحدت فرماندهی به مفهوم کلاسیک آن به شمار می‌رفت. اما توافق تفکر و نظر فرمانده نیروی زمینی ارتش و فرمانده کل سپاه و جدیت برای هماهنگ نمودن تلاش‌ها سبب گردید که این دوگانگی، اختلال بازدارنده‌ای در عملیات ایجاد ننماید. برای جبران این نقیصه، در عملیات‌های بعدی، برای تسهیل در کار و دستیابی به حداکثر بهره، از سیستم یک قرارگاه مشترک فرماندهی متشکل از عناصر ستادی دو نیرو (ارتش و سپاه) استفاده گردید. (بختیاری، مسعود، ۱۳۸۰: ۱۳۸-۱۴۶)

نقاط قوت عملیات طریق‌القدس:

۱- وجود محور مواصلاتی اهواز سوسنگرد بستان و عمق کم پیشروی نیروهای عراقی

وجود محور مواصلاتی اهواز سوسنگرد بستان و عمق کم پیشروی نیروهای عراقی در این منطقه همواره ذهنیت فرماندهان را برای انجام یک عملیات گسترده و تأمین مرزهای بین‌المللی به خود مشغول کرده بود. فاصله مواضع خودی تا مرز در مقایسه با غرب دزفول و منطقه جنوبی اهواز و دشت آزادگان بسیار کم‌تر بود و از سوی دیگر این منطقه به دلیل داشتن موقعیت مرکزی در جبهه جنوب سبب پیوستگی سپاه سوم و چهارم عراق در شمال و جنوب خوزستان می‌شد در صورتی که عراق این منطقه را در اختیار نداشت مجبور بود ارتباط جبهه شمالی و جنوبی را با دور زدن هورالعظیم از کرانه غربی آن و با استفاده از جاده بصره العماره جلفائیه به تنگ چزابه یا فکه برقرار کند. پیش از عملیات طریق‌القدس در طول ۶ ماه نخست سال ۶۰ بیشترین تک‌های محدود انجام‌شده نیروهای مسلح ایران در این منطقه انجام شد و طی عملیات‌های امام علی در ۶۰/۲/۳۱ تا ۶۰/۳/۵ و شهید رجایی و باهنر در ۶۰/۶/۲۷ بخشی از سرزمین‌های اشغالی از جمله بلندی‌های استراتژیک الله‌اکبر در شمال غربی سوسنگرد از اشغال نیروهای دشمن آزاد شده بود.

۲- صرفه‌جویی در قوا

صرفه‌جویی در قوا در این عملیات اساسی‌ترین عامل انتخاب این منطقه بود به این معنی که در صورت کسب موفقیت و بازپس‌گیری منطقه طرح‌ریزی شده مقدور می‌گردید، با استفاده از موانع طبیعی منطقه، تنگ چزابه، ساحل شرقی هورالعظیم و کرانه رودخانه نیسان پدافندی مطمئن با استعداد یک لشکر امکان‌پذیر گردد. لذا دو لشکر زرهی مستقر در این منطقه به‌منظور کاربرد در سایر مناطق آزاد و همچنین انهدام نیرو و کاهش توان رزمی متجاوز در این جبهه موردنظر قرار داشت و برآورد گردید که در صورت موفقیت نیروهای خودی به انهدام دو تیپ از دشمن توفیق یافته که مفهوم این کار کاهش یک لشکر از توان رزمی دشمن بود

۳- اتخاذ تاکتیک ویژه طراحی عبور از رمل

اتخاذ تاکتیک ویژه طراحی عبور از رمل به‌عنوان محور شمالی عملیات یکی از ویژگی‌های بارز عملیات و ناشی از خلاقیت و ابتکار متأثر از گسترش نیروهای مردمی در جنگ بود که موجب غافلگیری دشمن و تضمین پیروزی عملیات گردید. (www.mashreqhnews.ir).

۴- حضور نیروهای مردمی

عملیات طریق‌القدس تجلی حضور نیروهای مردمی در جبهه‌های جنگ بود که به دنبال پاک‌سازی جبهه انقلاب از عناصر ضدانقلابی همچون بنی‌صدر به منصفه ظهور رسید. این عملیات تجلی قدرت مردم و نتیجه حضور آن‌ها در میدان نبرد بوده است. پیروزی در این نبرد نشان‌دهنده درستی این روش خاص در سازمان‌دهی نیروها بود و از سوی دیگر با حذف بنی‌صدر تلاش برای دستیابی به سیستمی تلفیقی از مهارت‌های کلاسیک و توانایی‌های جنگ چریکی و مردمی شکل می‌گیرد که نتیجه شکستن حصر آبادان مشوق خوبی برای سپاه و ارتش بود و ادامه آن در عملیات طریق‌القدس با حضور نیروهای مردمی به‌خوبی نشان‌دهنده این مطلب بود (www.defamogaddas.ir)

۵- بهره‌برداری سیاسی تبلیغاتی و روانی و نظامی

بهره‌برداری سیاسی تبلیغاتی و روانی و نظامی علیه رژیم عراق با آزادسازی بستان امکان‌پذیر می‌گشت. در آن شرایط آزادسازی بستان به نسبت شهرهای اشغال‌شده هویزه و خرمشهر آسان‌تر بود و تحت عنوان آزادسازی یک شهر توانمندی نیروهای ما در بازپس‌گیری شهرها از

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ..... ۱۳۳
دشمن مطرح می‌گردید؛ که ضمن تهییج افکار عمومی و جلب اعتماد آنان به قدرت نیروهای مسلح در دفع تجاوز را به جهانیان نشان داد.

۶- کسب تجارب عملیاتی

این عملیات منجر به کسب تجارب عملیاتی و آماده‌سازی نیروهای خودی برای عملیات‌های بزرگ‌تر بود. بدین معنی که عملیات در این منطقه به نسبت مناطق شمالی یا جنوبی در مقیاس و ابعاد کوچک‌تری انجام می‌گرفت؛ بنابراین کار طرح‌ریزی و هدایت عملیات و کنترل نیروها ساده‌تر بود و فرمانده و ستاد جدید یک‌باره خود را درگیر عملیات در مناطق وسیعی مانند غرب کرخه یا کارون نمی‌کرد. بلکه ابتدا با کسب تجارب رزمی آمادگی بیشتری برای طرح‌ریزی و هدایت و کنترل عملیات در مناطق وسیع‌تر پیدا می‌کردند. به بیان ساده‌تر ستاد جدید مصمم بود ابتدا در میدان نبرد کوچک‌تری خود را آزموده و با احتمال موفقیت بیشتر در این جبهه اولین عملیات فرمانده و ستاد جدید را با پیروزی توأم نماید تا از اعتبار لازم و بیشتری برخوردار شوند. (بختیاری، مسعود، ۱۳۸۰: ۱۴۶-۱۳۸)

دستاوردهای عملیات طریق‌القدس:

جمهوری اسلامی ایران در پی موفقیت در نبردهای متعدد و محدودی که از ۲۶ اسفند ۵۹ آغاز شد و تا مهر ۱۳۶۰ ادامه پیدا کرد که به‌صورت مشخص و ملموس دو عملیات فرماندهی کل قوا (توسط نیروهای سپاه) و ثامن‌الائمه (عملیات مشترک ارتش و سپاه) متجلی شد و همچنین به دنبال کسب تجربیات جدید، درصدد برآمد تا با یک اقدام بزرگ دیگر ضمن قطع ارتباط بین قوای دشمن در شمال و جنوب استان خوزستان، قوای متجاوز بعثی را تا مرزهای بین‌المللی عقب براند، برای این منظور تمامی توان بالفعل خود را در جبهه‌های جنوب متمرکز کرد و عملیات طریق‌القدس با موفقیت اجرا شد که در نتیجه هدف‌های تعیین‌شده به شرح زیر به دست آمد (نبردهای غرب اهواز و سوسنگرد، مؤلفان، ج ۲، ۱۳۷۳: ۶۸) :

۱- استقرار و تداوم استراتژی نظامی نوین

۲- تحقق کامل اهداف

۱-۲ - بازپس‌گیری ۶۵۰ کیلومتر اراضی اشغالی دشت آزادگان از ارتش عراق.

۲-۲ - آزادسازی شهر بستان و بیش از ۷۰ روستای دشت آزادگان پس از ۴۰۹ روز.

۱۳۴..... فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

۳-۲- استقرار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی پشت مرزهای مشترک دو کشور بعد از ۴۳۲ روز.

۴-۲- تصرف و تأمین منطقه عمومی سوسنگرد و بستان و تنگه چزابه.

۵-۲- تجزیه قوای دو سپاه (سوم و چهارم) ارتش عراق

۳- آزادسازی بیش از ۶۵۰ کیلومتر از سرزمین‌های اشغال‌شده توسط ارتش عراق

۴- میزان خسارات وارده به تجهیزات دشمن و آمار غنائم جنگی به‌دست‌آمده:

تعداد	میزان خسارات وارده به تجهیزات دشمن	تعداد	آمار غنائم جنگی به‌دست‌آمده:	
۱۷۰ دستگاه	تانک و نفربر	۱	۱۰۰ دستگاه	۱ تانک
۲۰۰ دستگاه	خودرو	۲	۷۰ دستگاه	۲ نفربر
۱۹ فروند	هواپیما	۳	۲۵۰ دستگاه	۳ خودرو
۴ فروند	بالگرد	۴	۱۲۸ دستگاه	۴ ماشین‌آلات راه‌سازی
۳۰ دستگاه	ماشین‌آلات راه‌سازی	۵	۷۵۰ قبضه	۵ جنگ‌افزار ضد هوایی
		۶	۱۹ قبضه	۶ توپ ۱۵۲ م م و ۱۳۰ م م
		۷	۱ قبضه	۷ موشک‌انداز کاتیوشا
		۸	۲ قبضه	۸ توپ ضد هوایی شلیکا
		۹	هزاران قبضه	۹ انواع مختلف تفنگ
		۱۰	۳۰ قبضه	۱۰ خمپاره‌انداز

۵- میزان تلفات (کشته و زخمی‌ها) دشمن:

کشته ۳۵۰۰ نفر، زخمی ۱۵۰۰۰ نفر، اسیر ۵۴۶ نفر

تجزیه و تحلیل عملیات طریق القدس:

۱- پس از عملیات ثامن‌الائمه (ع) تدبیر عملیاتی فرماندهان و طراحان نیروی زمینی ارتش نیروی بسیج مردمی با انجام عملیات آفندی وسیع نیروهای دشمن را در یک منطقه منهدم نمایند و سپس با اتکا به مواضع طبیعی در آنجا پدافند نموده و باصرفه جویی در قوا نیروهای خودی آزادشده از آن منطقه را برای پدافند درجایی دیگر بکار گیرد.

۲- بر اساس توافق بین مسئولان ارتش و سپاه طرح‌های عملیاتی مشترک بنام کربلا نام‌گذاری و پیش‌بینی نمودند که با حدود ۱۲ عملیات عمده مناطق اشغال‌شده آزاد خواهد گردید؛ که به

تبیین عملیات مطلع‌الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۳۵

دنبال این توافق باگذشت کمتر از ۹ ماه پس از عملیات ثامن‌الائمه، عملیات طریق‌القدس با رمز عملیاتی کربلای ۱ در جبهه‌های خوزستان آغاز شد.

۳- عملیات طریق‌القدس از آن جهت اهمیت دارد که پیروزی در آن سبب شد تا پیوستگی خطوط مواصلاتی دشمن از جنوب به شمال و بالعکس در منطقه عملیاتی خوزستان قطع گردید و دشمن در عملیات آتی نتوانست به سهولت با جابجایی نیروهای خود جبهه شمالی یا جنوبی را تقویت نماید و این عملیات پلی برای پیروزی در عملیات‌های آتی قلمداد شد.

۴- زمین منطقه در امتداد مسیر رودخانه در قسمت جنوبی دشت و در قسمت شمالی تپه‌ماهور است. در این منطقه دو رشته تپه تقریباً موازی از شمال بستان تا حمیدیه وجود دارد که رشته تپه‌های جنوبی که بلندترین آن تپه‌های الله‌اکبر به ارتفاع ۲۰ متر سخت و محکم می‌باشد؛ و مشخص‌ترین و عمده‌ترین ارتفاعات شمال کرخه، بلندی‌های میش داغ هستند که از شمال غربی سوسنگرد شروع و با عبور از شمال بستان تقریباً موازی با مرز تا تپه‌های رقابیه در جنوب شروع و تا فکه ادامه می‌یابد.

۵- بررسی منطقه جبهه میانی از نظر جنبه‌های نظامی:

بارزترین ارزش نظامی جبهه میانی در این منطقه وجود محور حلفائیه - چزابه - سوسنگرد - حمیدیه و اهواز می‌باشد در یک سر این معبر اهواز (مرکز خوزستان) به فاصله ۹۰ کیلومتر از مرز قرار دارد و با استفاده از این محور عراق می‌تواند این شهر را از سمت غرب مورد تهدید قرار دهد.

۶- متقابلاً شهر حلفائیه مرکز استان عماره عراق در آن سر دیگر این معبر و در فاصله ۴۰ کیلومتری از مرز ایران قرار دارد و دستیابی ایران به حلفائیه موجب قطع محور بغداد - عماره - بصره می‌شود که از دیدگاه‌های تاکتیکی و استراتژی بسیار مهم است.

۷- اگر مبدأ این محور را حلفائیه بگیریم پس از ۴۰ کیلومتر به پاسگاه مرزی شیب عراق رسیده که در مقابل آن پاسگاه مرزی ایران به سوبله قرار دارد. تنگ چزابه که از نقاط مهم می‌باشد در این منطقه قرار دارد اگر از حدفاصل بین پاسگاه سوبله و شهر بستان به علت وجود تپه‌ماهورهای رملی در شمال و سواحل مردابی هورالعظیم در جنوب، عرض معبر تنگ‌شده که این نقطه بنام تنگ چزابه معروف است عرض آن در فصول مختلف به سبب پرآبی هور یا کم‌آبی هورالعظیم بین ۲ تا کمتر از یک کیلومتر متغیر است.

۸- این محور پس از رسیدن به شمال بستان به دوشاخه تقسیم می‌شود که شاخه شمال در امتداد کرانه شمال کرخه و دیگری از طریق پل بستان روی کرخه و در کناره جنوبی رودخانه امتداد و در حمیدیه به هم متصل و به صورت یک محور واحد تا اهواز ادامه می‌یابد. در امتداد محور شمال هیچ شهر بزرگی یا کوچکی وجود ندارد.

۹- در این معبر و به فاصله حدود ۲۰ کیلومتری شرق بستان تپه‌های الله‌اکبر که دارای دید و تیر عالی روی محور شمال و حتی قسمتی از محور جنوبی بوده و قابلیت یک موضع پدافندی عالی را دارا می‌باشد؛ و از تپه‌های الله‌اکبر تا پادگان دشت آزادگان تپه‌های کوچک‌تری وجود دارد که می‌تواند به عنوان مواضع تأخیری استفاده نمود.

۱۰- در محور جنوبی شهرهای بستان - سوسنگرد و حمیدیه قرار گرفته‌اند که هرچند شهرها در مباحث تاکتیکی حداقل تا رده لشکر مانع محسوب می‌شوند ولی از دیدگاه عملیاتی و استراتژی تصرف آن‌ها امتیازات سیاسی - نظامی - اقتصادی - و تبلیغاتی زیادی را برای نیروی فاتح به دنبال خواهد داشت بخصوص اگر شهرها دارای ویژگی خاصی باشند مثل سوسنگرد که مرکز فرمانداری دشت آزادگان محسوب می‌گردد و عرب بودن مردم این منطقه و تصرف آن به عنوان یک برگ برنده در دست دیپلمات‌ها در میز مذاکرات و چانه‌زنی سیاسی برای کسب امتیاز به حساب می‌آید (گروه پژوهش‌گران، تجزیه و تحلیل عملیات طریق‌القدس ۱۳۸۰: ۶۴-۷۴)

۱۱- در محور جنوبی شهرهای بستان - سوسنگرد و حمیدیه قرار گرفته‌اند که هرچند شهرها در مباحث تاکتیکی حداقل تا رده لشکر مانع محسوب می‌شوند ولی از دیدگاه عملیاتی و استراتژی تصرف آن‌ها امتیازات سیاسی - نظامی - اقتصادی - و تبلیغاتی زیادی را برای نیروی فاتح به دنبال خواهد داشت بخصوص اگر شهرها دارای ویژگی خاصی باشند مثل سوسنگرد که مرکز فرمانداری دشت آزادگان محسوب می‌گردد و عرب بودن مردم این منطقه و تصرف آن به عنوان یک برگ برنده در دست دیپلمات‌ها در میز مذاکرات و چانه‌زنی سیاسی برای کسب امتیاز به حساب می‌آید.

۱۲- با توجه به موارد ذکر شده شهرهای بستان - سوسنگرد و حمیدیه عوارض حساس محور جنوبی و تپه‌های الله‌اکبر عارضه حساس محور شمال محسوب می‌شوند تنگ چزابه و پل‌های روی رودخانه کرخه در بستان و سوسنگرد و حمیدیه نیز عارضه حساس محسوب می‌شوند.

تبیین عملیات مطلع الفجر با تاکید بر اصول جنگ.....۱۳۷
موانع منطقه رودخانه و انشعابات آن مرداب هورالعظیم و مناطق رملی شمال کرخه و دامنه
میش داغ هستند.

۱۳- برآورد اهداف تاکتیکی و استراتژیکی عراق از تجاوز به منطقه دشت آزادگان:

- پیوستگی جبهه شمالی و جنوبی خود در خوزستان از نظر تأمین تسریع و تحصیل جابجایی یگان‌های نظامی از جبهه شمالی به جنوبی و بالعکس کوتاه کردن مسیرهای تدارکاتی و آمادی بدون دور زدن هورالعظیم در داخل عراق.
- تهدید اهواز از سمت غرب و از محور بستان - سوسنگرد - حمیدیه و محور کرخه کور - حمیدیه
- تصرف شهرهای عرب‌زبان بستان - سوسنگرد - حمیدیه با تصور استقبال مردم این منطقه از انضمام به عراق
- دور نگه داشتن شهر حلفائیه و استان عماره عراق از دسترس نیروهای مسلح ایران در یک حمله متقابل که با تصرف تنگه چزابه و ارتفاعات الله اکبر امکان پذیر می‌گردد.
- ۱۴- دلایل اصلی برای تقدم اجرای عملیات در منطقه جبهه میانی خوزستان:
  - قطع ارتباط منطقه اشغالی شمالی دشمن یعنی منطقه دزفول با منطقه اشغالی جنوبی در غرب رودخانه کارون.
  - قطع پیوستگی سبب می‌شد که در عملیات آینده در خوزستان دشمن نتواند از یکی از این دو جبهه به نفع جبهه دیگر نیروهای آزاد خود را برداشت نماید.
  - صرفه‌جویی در قوا که در صورت پیروزی با استفاده از موانع طبیعی منطقه مانند تنگ چزابه - ساحل شرقی هورالعظیم و کرانه رودخانه نیسان با نیروی کم در حدود یک لشگر پدافندی مطمئن به وجود آورد.
  - بهره‌برداری‌های سیاسی - تبلیغاتی - روانی و نظامی علیه رژیم متجاوز عراق که با آزادسازی بستان امکان‌پذیر می‌گشت.

۱۵- نحوه به‌کارگیری اصول جنگ در عملیات طریق القدس

- (۱)- عدم رعایت مناسب اصل تأمین (عملیات طریق القدس، آزادی بستان، ۱۳۸۴: ۵۶): برابر مدارک به‌دست‌آمده از دشمن، متجاوز از مقاصد ما (حتی در مورد فعالیت‌های ما در زمین - های رملی و احداث جاده) به‌طور کلی آگاه بوده و این به سبب سستی نیروهای خودی در

رعایت اصول تأمینی (مانند اختفاء حرکات و تأمین ارتباط و مخابرات و نظایر آن) بوده است.

(۲) - عدم رعایت اصل سادگی: اگرچه طرح مانور این عملیات ظاهراً یک طرح ساده است که به طور خلاصه عبارت بود از رخنه در مواضع پدافندی دشمن و پیشروی به سوی هدف‌های تعیین شده، اما در پاره‌ای موارد که حسّاس و تعیین کننده بود، اجرای مانور احتیاج به تدابیر ویژه‌ای داشت (مانند عملیات عبور از نهر عبید، احداث جاده در زمین‌های رملی، انکای نیروی احاطه به تک رخنه‌ای نیروی مأمور شکستن خاکریز عصا شکل، طرح عملیاتی شمال رودخانه نیسان)

(۳) - عدم رعایت اصل وحدت فرماندهی: در این عملیات، هنوز روش فرماندهی مشترک بر عملیات، به طور کامل پیاده و تجربه نشده بود و وجود دو قرارگاه جداگانه ارتش و سپاه برای هدایت عملیات، در واقع عدم رعایت وحدت فرماندهی به مفهوم کلاسیک آن به شمار می‌رفت. اما توافق تفکر و نظر فرمانده نیروی زمینی ارتش و فرمانده کل سپاه و جدیت برای هماهنگ نمودن تلاش‌ها سبب گردید که این دوگانگی، اختلال بازدارنده‌ای در عملیات ایجاد ننماید. برای جبران این نقیصه، در عملیات‌های بعدی، برای تسهیل در کار و دستیابی به حداکثر بهره، از سیستم یک قرارگاه مشترک فرماندهی متشکل از عناصر ستادی دو نیرو (ارتش و سپاه) استفاده گردید (بختیاری، مسعود، ۱۳۸۰: ۱۴۶-۱۳۸).

(۴) - رعایت اصل مانور: مانور کلی در این عملیات، مانور رخنه بوده است، منتهی در قسمتی از منطقه عملیات (شمال کرخه) مانور احاطه‌ای یک طرفه نزدیک انجام شده است. گرچه نیروی احاطه در شمال کرخه به عملیات نیروی فشار مستقیم متکی شده و در جنوب کرخه هم چاره‌ای جز قبول مانور رخنه‌ای نبود، اما تدبیر کلی به هر حال توانست نتیجه سرنوشت سازی را درنبرد به وجود آورد که منجر به انهدام دو تیپ پیاده و زرهی دشمن در شمال کرخه و در حدود یک تیپ در جنوب کرخه گردد.

(۵) - رعایت اصل تمرکز: پس از انتخاب جبهه مرکزی به عنوان منطقه نبرد، متناسب با وضعیت دشمن اقدام به تمرکز قوا گردید که مهم‌ترین آن‌ها، بسیج نیروی مردمی و تمرکز آن‌ها در این منطقه و اختصاص حداکثر تلاش‌های توپخانه، هوانیروز و نیروی هوایی و جهاد سازندگی به این عملیات و نقل مکان یک تیپ زرهی از منطقه شوش به غرب سوسنگرد بود

و می‌توان گفت که اصل تمرکز قوا در حد توانائی نیروهای مسلح ما در نبرد طریق‌القدس رعایت گردید.

(۶) رعایت اصل صرفه‌جوئی در قوا: در این عملیات، نیروهای خودی در جبهه شوش و دزفول و همچنین جبهه کارون آن‌چنان در عرض گسترش یافته بودند که خودبه‌خود اصل صرفه‌جوئی در قوا بکار گرفته شده و تقریباً نیرویی مازاد بر احتیاج در منطقه وجود نداشت.

(۷) رعایت اصل غافلگیری: مهم‌ترین عامل غافلگیری در این نبرد، استفاده از زمین‌های رملی برای تک به جناح و عقبه دشمن بوده و این تک جناحی، عامل سرنوشت‌ساز و تعیین‌کننده نبرد بوده است. حفظ اسرار عملیاتی به‌طور کامل و اختفاء حرکات به‌عنوان عامل غافلگیری به‌صورت ضعیفی در این عملیات به کار گرفته شد و ضعف و غفلت و عدم رعایت تأمین اصولی از سوی دشمن، امکان غافل‌گیر کردن او را فراهم آورد. البته در این نبرد، دشمن نیز با اختفای حرکات خود و رعایت اسرار عملیاتی و اقدامات فریبنده، توانست ما را غافلگیر و به‌راحتی به جنوب نیرسان عقب‌نشینی اختیاری نماید

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

با توجه به تحلیل انجام‌شده نتایج حاصله به شرح زیر می‌باشد:

۱- ایمان و اعتقاد به نبرد: ایمان به پیروزی و اعتقاد به اصالت نبردی که علیه متجاوززی که برخلاف تمام موازین بین‌المللی و حقوق همسایگی، به خاک کشور ما هجوم آورده و مناطق وسیعی را بدون هیچ‌گونه دلیلی به ویرانی و نابودی کشیده بود، میل به جنگیدن را در رزمندگان ما به‌شدت افزایش داده و چنان قدرت و توانایی سرنوشت‌ساز و تعیین‌کننده‌ای به نیروهای مسلح ما داد که تا سرحد جانبازی و شهادت قبول خطر کرده و برای آزادی سرزمین‌های اشغالی، بر دشمن یورش آورده و حماسه‌ای بزرگ از شهامت و پایمردی در پیکار با خصم ویرانگر را برای همیشه از خود به یادگار گذاردند.

۲- استفاده مناسب از نیروی انسانی:

- ✓ استفاده از بسیج توده‌ای مردم برای بالا بردن توان رزمی
- ✓ نقش سرنوشت‌ساز و تعیین‌کننده پشتیبانی و حمایت مردم از جبهه و جنگ
- ✓ وجود نیروی احتیاط قوی و آماده برای استفاده از موفقیت اولیه در عملیات به‌منظور بهره‌گیری کامل از تک و وصول به اهداف در عمق

- ✓ استفاده از پیاده‌نظام ورزیده در ایجاد شکاف در مواضع و میدان مین نیروهای دشمن
- ۳- استفاده مناسب از فرصت‌ها در اجرای عملیات:
- ✓ جبران برتری هوایی و دیدبانی دشمن با استفاده از تاریکی و عملیات در شب
- ✓ جبران برتری آتش توپخانه دشمن با استفاده از غافلگیری و تک به مواضع توپخانه دشمن در آغاز نبرد
- ✓ جبران برتری زرهی دشمن با استفاده از پیاده‌نظام ورزیده مجهز به جنگ‌افزارهای سبک ضدتانک
- ✓ بطلان اتکا محض به استحکام مواضع در پدافند و ضرورت پوشش سیستم سد و موانع با بهره‌گیری از دید و تیر مداوم
- ✓ سرعت عمل بالا در اجرای طرح‌های عملیاتی (بختیاری، مسعود، ۱۳۸۰: ۱۴۶-۱۳۸).
- ۴- پس از پایان نبرد، ملت بزرگوار ایران اسلامی پیروزی نبرد طریق‌القدس را با تمام وجود جشن گرفتند. این بزرگ‌ترین پیروزی نیروهای مسلح ما تا آن روز بود که ما را با توجه به وجود کاستی‌های متعدد و گسترده تجهیزاتی، به خودباوری و ایمان کامل رسانید و ارتش جمهوری اسلامی ایران توانست کفایت و جایگاه خود را در بین ملت ایران تثبیت و نهادینه کرد. تنش بین ارتش و سپاه پاسداران کاهش یافت.
- ۵- بازتاب این پیروزی در بین کشورهای مختلف عکس‌العمل‌های یک‌سو ایجاد کرد و از طرف دیگر و از دیدگاه نظامی، این شکست و از همه مهم‌تر ضعف و تزلزل شدید روحی و از دست دادن اعتماد به نفس یگان‌های ارتش عراق چنان آشکار و اثرگذار بود که صدام مجبور شد برای تقلیل فشار روحی نیروهایش به شکست در این نبرد اعتراف و از آنان دلجویی کند. سرانجام نبرد طریق‌القدس که نتایج آن علاوه بر تقویت قدرت مانور دیپلماسی ایران در منطقه و صحنه‌های بین‌المللی از نظر سیاسی و بالا رفتن رزمی نیروهای مسلح با حضور گسترده ملت سلحشور ایران در صحنه‌های نبرد بعدی و استفاده از تجربیات رزمی و وسایل اغتنامی در سایه وحدت همه نیروها از نظر نظامی موجب ازدیاد، وحدت، اعتبار و حیثیت نظام انقلابی جمهوری اسلامی ایران در سطح جهان شد.

پیشنهادهای اجرایی

- ۱- معاونت آموزش ستاد آجا به منظور افزایش سطح آگاهی دانشجویان در مراکز علمی آجا در زمینه شناخت عملیات‌های دفاع مقدس با رویکرد علمی نسبت به ارائه درس با موضوع دفاع مقدس اقدام نماید
- ۲- بازدید از مناطق عملیاتی دوران دفاع مقدس تأثیر بسزایی در تفهیم و درک مطلب برای دانشجویان دانشگاه‌های نظامی به دنبال دارد؛ بنابراین باید در هر دوره دانشجویان به مدت یک هفته از مناطق عملیاتی جنوب بازدید به عمل آورده و یک رزمایش در سطح قرارگاه طراحی و دانشجویان به عنوان هدایت‌کنندگان در آن شرکت نمایند.
- ۳- توجه به سایر عملیات‌های دفاع مقدس که کمتر به آن پرداخته شده در دستور قرار گیرد زیرا باگذشت زمان دسترسی به گنجینه ارزشمند پیشکسوتان شرکت‌کننده در عملیات‌های دفاع مقدس محدود خواهد شد.

منابع و مأخذ:

- بختیاری، مسعود، عملیات طریق‌القدس و آزادسازی شهر مرزی بستان، هیئت معارف جنگ شهید سپهبد علی صیاد شیرازی، ۱۳۸۰
- رضایی، محسن، درس‌های تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ، ۱۳۷۴
- جعفری، فتح‌الله، چزابه، نشر سوره، سال ۱۳۸۵
- گروه پژوهش‌گران، تجزیه و تحلیل عملیات طریق‌القدس، دافوس آجا، ۱۳۸۰
- پورا احمد، احمد، جغرافیای ماندگار دفاع مقدس، بنیاد حفظ و آثار دفاع مقدس، ۱۳۸۶
- معارف جنگ، پیشکسوتان دفاع مقدس
- نبردهای غرب اهواز و سوسنگرد، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، مؤلفان، ج ۱، ۱۳۷۳
- عملیات طریق‌القدس، آزادی بستان، نشر مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۴
- برآورد اطلاعاتی شماره ۸ رکن دوم قرارگاه تاکتیکی نزاچا در جنوب، ۶۰/۸/۲۶
- انصاری، مهدی، روزشمار جنگ ایران و عراق (هجوم سراسری)، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۵
- حسینی، یعقوب، ارتش در ۸ سال دفاع مقدس، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، ۱۳۷۱

۱۴۲..... فصلنامه علمی تخصصی، سال اول شماره یک، بهار ۱۳۹۸

- گزارش عملیات طریق القدس سند شماره ۹۱۳، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ
- فصلنامه نگین، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، شماره ۲۲، پاییز ۱۳۸۶
- رزاق زاده، امیر، فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس، تابستان ۱۳۹۱
- www.fatehan.ir
- <https://www.mashreqhnews.ir>
- <http://www.ettelaat.com/etiran>
- http://old.aviny.com/Occasion/Enghelab_Jang/DefaeMoghaddas//Amaliatha/Tarighol_ghods/Tarigh_alghods.aspx
- <http://www.defamogaddas.ir>